

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiquæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

Cap. XVI. De cultu corporum, atque vestitu. item de cubitu.

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt. Atque hæc breviter de ingenuis, sive frilingis.

Libertorum genus quale fuerit, uti commodè explicemus; *SERVORVM* ordo, ex quo illi oriebantur, antè dicendus erit. Horum duo fuisse genera deprehendo. De utroque ita noster, in eodem libro: *Aleam, quod mirere, sobrii inter seria exercent; tantà lucrandi, perdendive temeritate, ut, cum omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate, & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit. Servos conditionis hujus per commercia tradunt; ut se quoque pudore victoria exsolvant. Ceteris servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit. & servus hæcenus parat. cetera domus officia uxor & liberi exsequuntur. aut certè servi illi alteri, per commercia traditi; vel etiam bello capti. Seneca, epistolâ XLVII: *Varianâ clade, quam Romani in Germaniâ acceperunt, quam multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicientes gradum, fortuna depressit: alium ex illis pastorem, alium custodem case fecit. Inter se etiam Germanorum populi quum bella gererent, captos bello in servitutem duxisse, patet ex Taciti annalium XIII. Ansbriorum, inquit auctor, gens retro ad Vspios & Tubantes concessit. quorum terris exacti, cum Catos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juvenitus erat, caduntur. imbellis atas in prædam divisa est. Hujus quoque generis servi in bella euntibus dominis ministrabant. sic namque idem Tacitus, annal. XII, quum Romani milites Catos, prædam prope Rhenum & Magontiacum agenteis, circumvenissent; Aulta, inquit, lætitia, quòd quosdam è clade Varianâ, post quadragesimum annum, servitio excemerant. Ceteri illi servi nihil aliud erant, quàm qui nunc in Germaniâ patrio sermone dicuntur die bauren, & variante dialecto, de buren; singuli verò ein baur, & buur: vocibus contractis à bauer & buer, quæ propriè significant agri cultorem, agricolam, sive colonum. nam bauer & buen est colere; à quo etiam colonus Latinis dictus est. Quin hodiè etiam Germanorum nobilium, maximè oceanum accolentium coloni, penè ut mancipia habentur. opeisque, seu censum si quis nobilis viri computare velit, per numerum colonorum vulgò indicatur. Conditiones tamen, ut olim, officiaque certa sunt præscripta. ultra quæ si quid dominus imperet; non magis nunc, quàm olim, parère teneret colonus. Addit tamen, quod magni juris erat, auctor his verbis: *Verberare servum, ac vinculis, & opere coercere, rarum. occidere solent: non disciplinâ, & severitate: sed impetu, & irâ, ut inimicum; nisi quòd impune.* Hæcenus igitur de servis.**

De *LIBERTIS* hæc continuò modò dictis subnectit auctor: *Liberti non multum supra servos sunt: rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate. exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & super nobiles ascendunt; nempe à regibus sublatis. apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum sunt. Quòd ait eos non multum supra servos esse: id etiam Hucbaldus atque Nithardus indicant, dum servileis adpellant. Nimirum, servi erant, à dominis manumissi; domus officia, aliaque domini negotia curantes. nihilque aliud ordo eorum fuit, quàm auspiciatio libertatis: quàm denique *LIBERTINI*, illorum liberi, consequebantur. Glossarium antiquum Latinotheuticum: *Libertini, Frilazzi. Lex Bajuviorum; Manumissa, quam Frilazin* vocant. Germanicâ nunc lingvâ dixeris, *die Freigelassene*, id est, *in libertatem dimissi*. Nithardo dicuntur simplici vocabulo *Lazzi* & Hucbaldo *Lassi*: quasi dicas *die Gelassene*, id est, *dimissi*. Ceterum libertatem hos consequutos, cum aliis, tum eâ potissimum de causâ, quâ & ipsi ingenui nobilitatem consequerentur, nempe ob egregia in bellis facinora, maximè probabile est; quando hæc sine laudis ac gloriæ præmio numquàm transmittetur.*

Atque hæc ferè sunt, quæ de *IV* præcùm Germanorum ordinibus ex veterum monumentis adnotare datum est. De clientibus nobilium, qui & ipsi ut liberti sunt habiti, vel paulo inferiore loco, infra dicitur; ubi de fœderibus, & clientelis civitatum erit sermo.

CAPUT XVI.

50

De cultu corporum, atque vestitu: item de cubitu.

DE habitu corporum suprâ quia dictum est, nunc de cultu eorum atque vestitu agamus. Toto ferè terrarum orbe notis compunxisse antiquitus corpora genteis, cuius, monumenta veterum scrutanti, perspicere facillimum est. Idem hodièque fieri in extero orbe apud Americanos, vulgò notum. Unde certissimum documentum, morem hunc esse vetustissimum, jam inde ab urbis Babylonicæ ædificatione, ac disper-

dispersione gentium, in omneis terræ partes delatum. Ex Celtis nostris Hispanos atque Britannos Taciti adhuc ævo eundem observasse, auctor est ipse in vitâ Agricolaë. De Britannis idem tradunt, Casar comment. 7, Mela lib. III, cap. VI, & Herodianus lib. III. De Illyriis Strabo, lib. VII. Germani nostri atque his contermini Galli quando primò eum reliquerint, haud facile dictu est: siquidem nullus auctorum notis compunctos memorat.

Ceterùm de Germanis ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Statim è somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur: sapius calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum capiunt.* Quotidiana quamquàm hæc fuerit lotio, tamen miræ omnium fuerunt sordes; ut infrâ ostendetur. Plinius, lib. XI, cap. XLI, de butyro loquens: *Non omittendum, in eo olei vim esse; & barbaros omnes, infantesque nostros ita ungi.* Germanos eum heic intelligere per barbaros, mox infrâ parebit ex Sidonio.

Rutilis fuisse atque Hallis crinibus, suprâ pluribus ostensum est. Diodorus Siculus de Germanis simul atque Gallis loquens, *ταῖς δὲ κόμαις, inquit, ἔμουν ἐκ φύσεως ξαυτοί, ἀλλὰ καὶ καὶ σκευῆς Ἰπποκράτους αὐξήθη τὴν φυσικὴν ἔχρους ιδιότητα.* id est: *Comam non modò naturâ gerunt flavam: sed arte quoque genitivam coloris proprietatem augere student.* Lavabant quidpe frequenter; medicamentoque rutilabant. Ammianus lib. XXVII: *Videbant lavanteis alios, quosdam comas rutilantis ex more.* Medicamentum lixivium & sapo. Idem Diodorus, ibidem: *τιμὴν ἀποπλήθει σμῶσι τὰς τρίχας σικεχῶς.* hoc est: *Calcis lixivio capillos lavant continuò.* Et Plinius lib. XXVIII, capite duodecimo: *Prodest & sapo. Gallorum hoc inventum rutilandis capillis, ex servo & cinere optimus fagino, & caprimo, duobus modis, spissus ac liquidus. uterque apud Germanos majore in usu viris, quàm feminis.* Imò Celtarum potiùs inventum. à Gallis verò prima ejus notitia ad Romanos pervenit; jam inde prisca temporibus; si Valerii Maximi simulque Plinii auctoritas sit ducenda. etenim hic Gallorum id ait inventum: ille verò, lib. I, cap. I, inter prisca Romanorum instituta, morem matronarum summâ cum diligentia capillos cinere rutilandi refert. Ceterùm Martialis ita, lib. VII:

— *Mutat Latias spuma Batava comas.*

Et lib. XI V:

Cautica Teutonicos accendit spuma capillos.

Spumam vocat saponem simul & lixivium, quia utrumque in lavando spumam excitat. *causticam* verò, ab igneâ vi cineris, ex quo sapo lixiviumque conficiuntur. *accendebat* autem capillos, id est, *rutilos*, atque ignei coloris efficiebat. Spissum saponem jam tunc apud prisca Germanos in pilarum speciem formatum fuisse, quemadmodum apud tonfores & in locupletiorum domibus per omnem Europam cernimus, vultui manibusque lavandis; patet ex ejusdem poëtae alio epigrammate:

Si mutare paras longevos cana capillos;

Accipe Mattiacas (quò tibi calva?) pilas.

Mattiacas vocat pilas; non quòd folis Mattiacis ea fuerint propria; ut quidam parum periti volunt interpretes: non magis, quàm spuma illa Batavis, vel caustica spuma Teutonis. sed quia illud gentis vocabulum metro quammaximè congruebat: vel etiam, quòd iis uti Germanos Romani viderant apud *Aguas Mattiacas*, quæ nunc vulgari vocabulo dicuntur *VVysbaden*; ut suo loco demonstrabitur. Re tamen ipsâ, non unos Mattiacos, sed omnem Germanorum gentem indicare voluit poëta. proinde etiam spumam istam modò Batavis, Rheni insulam colentibus, tribuit; modò Teutonis, longè à Rheno in Danicis insulis agentibus Rutilandi hunc crineis morem quum majore in usu viris, quàm feminis fuisse testetur Plinius; miretur fortè aliquis imperitus, viris majorem fuisse ornandorum capillorum curam, quàm feminis. Verùm rationem, causamque refert Clemens, pædagog. lib. III, cap. III, his verbis: *τῶν ἐθνῶν οἱ Κελτοὶ, ἔοι Σκυθῶν κομῶσιν· ἀλλ' ἔχουσιν. ἐχθρὸν τὸ Ἰσχυρὸν ἔβαρβαρον· ἔ τὸ ξαυτὸν αὐτῶν πόλεμον ἀπελεῖ, συρρεῖς πρὸς τὸ αἵματι.* id est: *Ex gentibus Celte atque Scythe comam nutriunt; at non ornatus causa. Terribile quiddam in se habet, barbarum benè comatum esse. & flavus ejus color bellum minatur; ceu cognatus sanguini.* Et noster, eodem libro de Germanis: *Ea cura formæ: sed innoxia. neque enim, ut ament, amenturve. in altitudinem quandam & terrorem, adituri bella comiti, ut hostium oculis ornantur.* Ceterò Sidonius butyro etiam atque aceto in comendis crinibus usos fuisse Burgundiones, Germanicam gentem, indicat carm. XII:

Quid me, etsi valeam, parare carmen

Fescenninicae jubes Diones

Inter crinigeras situm catervas

Et Germanica verba sustinentem;

Laudan.

*Laudantem, tetrico subinde vultu
Quod Burgundio cantat esculentus,
Infundens acido comam butyro?*

Hoc cujus rei gratiâ fecerint, haud satis mihi liquet. ipsa corpora unxisse butyro, supra ex Plinio ostensum est. Porro Diodorus, dicto loco, ita narrat de Germanis juxta atque Gal-
lis: Ἀπὸ τῶν μετώπων δὴ τῶν ἰσοφύλων, καὶ οὖν τινὸς αἰσῶσιν τὰς τρίχας, ἵνα διαφανῆς ᾖσιν ᾧσιν τῶν παρῶν ἄνδρῶν φαίνεται Σατύροις καὶ Πάσι τοικίαις. πυχυώσιν δὲ αἱ τρίχες ἀπὸ τῆς κακοποι-
σίας, ὡς π μὴδὲν τῶν ἰσῶων καίτης διαφάνειν. hoc est: Crineus à fronte ad verticem, atque inde ad cervicem retorquent; uti cò magis sint conspicui: ita, uti Satyros, atque Panas ad spectu refe-
rant. culturâ enim ita densantur crines, uti ab equorum júbis nihil differant.

Eundem crinium cultum ostendit Sidonius, in epistolâ 11 libri 1; Theodorici, Gotho-
rum regis, formam depingens his verbis: *Aurium legula, sicut mos gentis est, crinium super-
jacentium flagellis operiuntur.* Et Gregorius Turonensis, lib. v, cap. xxiv, de Gundobal-
do, Chlotarii Francorum regis filio, sic loquens: *Diligenti curâ nutritus, ut regum istorum
mos est, crinium flagellis per terga demissis.* Item Witichindus, lib. 1, de Saxonibus: *Mirati
sunt Franci præstantes corpore & animo viros, & novum habitum; arma quoque, & diffusas caesa-
rie scapulas.* Flagella illi duo adpellant, quos cirros Juvenalis, atque Tertullianus. Juve-
nalis verba, in satyrâ v, sunt ista:

*Cærule quis stupuit Germani lumina, flavam
Casariem, & madido torquentem cornua cirro?*

Tertulliani verò hæc, in libro de virginibus velandis: *Debebunt & ipsi aliqua insignia sibi de-
fendere; aut pennas Garamantum, aut corymbos barbarorum, aut cicadas Atheniensium, aut cirros
Germanorum.* In eandem sententiam est illud Martialis, epigrammat. lib. 1, ad Flaccum:

Mollesque flagellant

Colla coma.

Atque hoc ipsum est, quod Diodorus ait, prædictâ culturâ ita densari crineis uti haud absi-
miles sint equorum júbis. Exemplar hujus comæ adposui ad finem hujus capituli figurâ 1x.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, de Svevorum gente, totius Germaniæ maximâ,
hæc refert: *Insigne gentis, obliquare crinem. nodoque substriingere. sic Svevi à ceteris Germanis,
sic Svevorum ingenui à servis separantur: sic in aliis gentibus, seu cognatione aliqua Svevorum, seu,
quod sæpè accidit, imitatione, rarum, & intra juvenis ætatem, apud Svevos usque ad canitiem hor-
rentem capillum retro sequuntur. Seneca, lib. III, de irâ, cap. xxvi: Non est Aethiopsis inter suos
insignitus color; nec rufus crinis, & coactus in nodum, apud Germanos. utrumque decet. nihil in
unâ gente judicabis notabile, aut sædum, quod genti suæ publicum est. Item epistolarum ultimâ:
Quid capillum ingenti diligentia colis? quum illum vel effuderis, more Parthorum; vel Germano-
rum modo vinxeris. Martialis:*

Crinibus in nodum torti venere Sicambri.

Erravit heic doctissimus Lipsius, qui obliquationem crinium apud Tacitum idem esse vult
quod cirri Tertulliani atque Juvenalis. Rectè tamen mox hunc errorem, quamvis adhuc
subdubitans, correxit: ubi ait, *crinem non in rectum passus fuisse descendere; sed reduxisse in po-
steriorem verticem, & obliquasse.* quidpe omnem comam in verticem, atque inde in cervi-
cem reducentes, nodo substringebant in ipsâ cervice: cujus rei exempla passim ad finem
capituli in imaginibus adposita. Ceterum verba Taciti, dicto loco, sic vulgò distingvi video:
*Apud Svevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur, ac sæpè in ipso solo vertice reli-
gant. principes & ornatorem habent.* Malè, meo judicio. nam ornatio iste principum capil-
lus qualis fuerit, omnino debebat indicare auctor. Sic igitur distingvo: *Apud Svevos, usque
ad canitiem, horrentem capillum retro sequuntur. ac sæpè in ipso solo vertice religant principes, &
ornatiorem habent. Ea cura forma: sed innoxia. neque enim, ut ament, amentur v: in altitudinem
quandam, & terrorem, adituri bella, comiti, ut hostium oculis ornantur. Nempe principes domi
in pace, ut reliqui nobiles atque ingenui, capillum, in cervice obliquatum, nodo sub-
stringebant. at in bello, quia iidem erant ordinum ductores, quod infra patebit, quò præ-
ceterâ multitudine forent magis conspicui, hostibusque terribiliores; in solo vertice in alti-
tudinem quandam eum religabant, quem morem hodiè que observant Americanæ quæ-
dam gentes, & in oriente apud Indias nonnulli insulani. Exemplum ejus exstant figuris, III,
VII, & XI. Atque hæc de comâ.*

De barbarum cultu, quo Galli juxta atque Germani quondam usi sunt, sic tradit Dio-
dorus, libro prædicto: *Τὰ δὲ ἄλλα πρὸς μὲν Ἑλλήνων, πρὸς δὲ μετέριαις Ἰσπανίαις. οἱ δὲ ἄλλοις
τὰς παρειαὶς ἀπολαίνοισι, τὰς δὲ ἰσπανίαις ἀειμύρας ἴωσιν, ὡς τε τὰ ἰσπανίαις ἀπάν Ἰπικαλύπτεται. διόπερ
ἐδιδόντων*

ἰδιόντων ἰδὸν αἰπὸν, ἐμπαλέων) Ἐ τροφαῖς· πνόντων ἢ, καθάπερ λέγει τὸ Ἐθμῶν Φέρεται ἢ πῦμα. hoc est: *Barbas nonnulli abradunt; quidam modicè alunt. Nobiles verò tonsurâ genas quidem levigant: at mystaceis demittunt ita, uti ora eorum obtegantur. idèd, quum edunt, pilis cibi implicantur: quum bibunt, ceu per colum potus dimanat.* Idem illud de Britannis tradit Cæsar, belli Gallici comment. v. *Capillo, inquit, sunt promisso, atque omni parte corporis rasâ, præter caput, & labrum superius.* De Francis, Germanicâ gente, sic Sidonius, carm. v:

— *Vultibus undique rasus,*

Pro barbâ tenues perarantur pectine crista.

Hunc morem etiam nunc agrestes in Hollandiâ servant ferè omnes senectâ ætate. Nobiles illi priscum Germanorum eodem ritu mystaceis promittebant; uti etiam nunc plerique Polonorum, & aliæ gentes orientales; mento genisque lævigatis. Quin & in Germaniâ multi hodiè que eodem delectantur oris habitu, quibus videlicet animi ferociores: maximè Cheruscorum posterii: qui nunc Brunsvicenses dicuntur. Barbam priscos rasisse, præter jam dictos auctores, Tacitus quoque innuit, in eodem libro de Germaniâ, his verbis: *Et alius Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Catos in consensum vertit, ut primùm adoleverint, crinem barbamque submittere; nec nisi hoste casu exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. super sanguinem & spolia revelant frontem: seque tum demum pretia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manes squalor.* Nimirum squalor crinis barbæque submissæ: quæ ignavia, imbecillitatisque indicia, atque ignominia; ut contrâ rasâ barba & revelata frons, virtutis argumenta. Exemplum hujus rei refert auctor, histor. lib. iv, in Civile, Batavorum duce. *Civilis, inquit, barbaro voto, post cæpta adversus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patrasâ demum cæde legionum, deposuit.* At verò, quum aliàs crinem non detonderint sed aut in tergum humerosque effuderint, aut retro in verticem cervicemque obliquaverint, aut in solo vertice religaverint: novus hic fuerit mos, pro voto, patrato demum facinore, eum deponere. Neque verò est quod ad barbam tantùm eam depositionem referre velis. quidpe disertè auctor ait in lib. de Germ. *frontem eos tunc revelasse.* Nisi fortè sic interpretari malis, uti barbam tunc demum raserint; crinem verò in verticem cervicemque obliquaverint; qui antè in frontem, genasque erat sparsus. Atque hæc ferè sunt, quæ

30 de capillorum cultu auctores tradunt.

De corporis tegumentis sic Mela, lib. III, cap. III: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes. & longissima apud eos pueritia est.* nempe ad vigesimum usque annum; ut infra, cap. xx & XLVII, ostenderetur. Sequitur apud eundem Melam: *Viri sagis velantur, aut libris arborum, quamvis servâ hieme.* Et noster, in libro de Germaniâ: *Tegumen omnibus sagum, sibilâ, aut, si desit, spinâ confertum. cetera intesti totos dies juxta focum atque ignem agunt: Locupletissimi veste distinguuntur. Gerunt & ferarum pelles.* Tegumenta heic narrantur varia. ex quibus quia pellium tegumentum fuit omnium antiquissimum, & à Deo rerum omnium conditore ipso primis mortalibus Adamo & Hevæ institutum, posteaque ab omnibus ferè mortalibus usitatum, primo loco de eo dicendum erit. Cæsar, belli Gallici comment. iv, ita scribit de Germanis: *In eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis, neque vestitus, præter pelleis, habeant quidquam (quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta) & laventur in fluminibus.* Et comment. vi, de iisdem: *Intra annum vigesimum femine notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio; quod & promiscuè in fluminibus perluuntur: & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Et noster, ut modò relatum, *Gerunt & ferarum pelles.* Cave per pelleis heic intelligas indumentum, sive vestimentum aliquod pellibus confutum; uti quidam parum periti interpretantur. Propter exiguitatem pellium, ait Cæsar, magnam fuisse corporis partem nudam atque apertam. ergo tegumentum id unâ tantùm constitit pelle. quod dilucidius patet ex Taciti annal. II; ubi de Germanico Cæsare, pugnam cum Cheruscis inituro; sic refert: *Propinquo summa rei discrimine, explorandos militum animos ratus, quoniam id modo incorruptum foret, secum agitabat. & paullo post: Nocte captâ, egressus augurali, per occulta, & vigilibus ignara, comite uno, contactus humeros ferinâ pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturque famâ sui.* Hæc Germanicus in ipsâ Germaniâ, ad Visurgim amnem, more militum Germanorum, in castris Romanis militantium, ferinâ pelle contactus. Ex Eginharto quòd exemplum de Carolo Magno allegetur; quia hic *ex pellibus lutrinis, vel murinis thorace confecto, humeros ac pectus hieme muniebat:* id certè à Taciti ævo longè remotum. quidpe Caroli ætate longè jam cultiùs egit Germania; præsertim Cisirhenana. proinde illius sæculi exempla parum juverint interpreteis istos. Ego etiam vereor, uti mures

istæ

istâ sub ferarum possint venire nomine. Quin ipsi heic isti interpretes, ex Justini lib. II, hæc citant verba de Scythis: *Pellibus ferinis ac murinis utuntur.* ubi mures disertè à feris distinguuntur. Verùm totâ viâ aberrare, planèque averfo eos incedere itinere, quicumque vesteishic pellibus confutas intelligunt, aliarum gentium paribus convincere exemplis facile fuerit. Herodotus, lib. VII, de Xerxis, bellum Græciæ inferentis, exercitu: *Αἰθίοπες δὲ παραλέας πὲρ λεονέας ἀναμυθῶσι.* id est: *Æthiopes, pardorum leonumque pellibus amicti.* Et postea: *Λύκιοι αἰγῶν δέρματα εἶχον παρὶ στήθων ἄμυθῶσι αἰωρεμένα.* id est: *Lycii caprarum gerebant pellibus, ex humeris suspensas.* Strabo, lib. XVI, de Troglodytis: *Γυμνῶται δὲ εἰσὶν, καὶ δερμάτω φέροι, καὶ σκελετοφόροι.* id est: *Nudi agunt, pellibus amicti, & clavus armati.* Sic, lib. XV, Sibas Indos ait *δοεῖς ἀμυθῶσαι καὶ σκελετοφόροι.* ad imitationem Herculis; id est, *pellibus tegi, & clavus gestare.* Hercules nudi, pelleque tantùm leoninâ humeros ac tergum contecti, imaginem quis ignorat? Quapropter Cæsarectè de Germanis dixit, *propter pellium exiguitatem corporis magnam partem fuisse apertam atque nudam.* & Tacitus hujusmodi pellium tegumenta à veste distinguit. Cum quibus consentiens Seneca, lib. I de irâ, cap. XI; *Germanis,* inquit, *quid induratus ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisâ sunt.* Pilos verò harum pellium non introrsum, sed extrorsum fuisse conversos, infra quammaximè patebit; ubi prima bellantium tegumenta, munimentaque fuisse ostendam integras ferarum pelleis, non humeris tantùm, sed & capiti, unâ cum auribus atq; cornibus, impositas. quem morem vetustissimum, & per omnem, quod infra liquebit, terrâ orbem quondam dispersum, Americanorum nonnulli etiamnunc servant. Mela, lib. III, cap. VIII; *Carmani,* inquit, *sine veste, ac fruge, sine pecore ac sedibus, piscium se cute velant, carne vescuntur; præter capita, toti corpora hirsuti.* En, supra Strabo dixit Troglodytas esse *γυμνῶτας καὶ δερμάτω φέροι;* heic verò Mela Carmanos ait *sine veste piscium cute fuisse velatos.* Idem *hirsutos* dum vocat; exteriorem cutis partem, extrâ fuisse conversam, apertè indicat. Sic Ovidius in primo de Ponto, eleg. VI, de Getis, sive Dacis, Germanorum finitimis:

Aspicit hirsutos cominus ursa Getas.

Hodièque in septentrionalibus Europæ partibus homines tunicas extrinsecus hirsutas gerere, mox ostendam. Ufus verò harum pellium erat maximè ad arcendas pluvias niveisque. cui rei fidem facit exemplum Germanici; qui, non hieme, sed mediâ ætate bellum adversus Cheruscos apud Visurgim gerens, ferinâ pelle contectus fuit: non pectus, sed 30 humeros. Ceterùm barbaras genteis in Asiæ extremis, versùs ortum brumalem, item in maximâ Africæ parte, & omni Americâ, etiamnunc nudas agere, vulgo notum est. Idem antiquissimis temporibus in plurimis nostræ continentis, quam Europæ, & Asiæ, Africæq; nominibus distingvimus, partibus factitatum, veterum scriptorum monumenta passim restantur. Exempla quædam, præter jam antè adducta, collegisse haud abs re fuerit. Mela, lib. III, cap. VII, de Indis: *Alii ferarum, aviumque pellibus vestiuntur: pars nudi agunt; pars tantùm obscena velati.* De Brachmanibus, Indorum sapientibus, qui inde τὸ γυμνοσφιζῶν adpellationem apud Græcos invenerunt, satis vulgatum est. De Massagetis, Scythicâ gente, sic Strabo, lib. XI: *Ἀμύχονται ἢ τὰ τῶν Φωκῶν δέρματα.* id est: *vitulorum marinarum pellibus velantur.* quod & Herodotus testatur, lib. I. De Æthiopicis idem, Strabo, 40 lib. XVII: *Κωδιόφοροι δὲ εἰσὶν. οἱ δὲ γυμνῶται, καὶ περὶ τῶν μικρῶν κἀθῶν, ἢ τεύχηνα πλέγματα.* id est: *Pelleis gerunt; alii verò nudi agunt; exiguis pellibus cincti, aut tegmine è pilis contexto.* Eodem libro de Mauris: *Ταῖς ἡλιότων, καὶ παραλέων καὶ ἀρκῶν δοεῖς ἀμυθῶσαι.* hoc est: *Leonum, ac pardalium, & ursorum pellibus velantur.* Et mox: *Ἐνιοὶ δὲ καὶ ὄφειων, καὶ ἰχθύων δοεῖς ἀμυθῶσαι.* id est: *quidam & serpentum, & piscium coriis teguntur.* De Troglodytis jam antè intelleximus ex eodem Strabone; & de Carmanis è Melâ. De Britannis ita scribit Herodianus, lib. III: *Γυμνοὶ γὰρ ὄντες τὰ πλεῖστα τῶν σώματων, καὶ ἰλύθη κατὰ φρονῆσιν. ἐδὲ γὰρ ἐοικῆται ἰσοῦσι χρῆσιν. ἀλλὰ τὰς ἰδρὸς λαπίρας, καὶ τὰς τετραχίλας κοσμεῖσι σιδήρῳ, καλλόπιστα τῆτο καὶ πλεῖστα σύμβολον νομίζονται, ἀπὸ τῆς χερσὸν οἱ λοιποὶ βάρβαροι. καὶ δὲ σώματα τιζοῦν γυμνάς ποικίλων ζῶων παντοδαπῶν εἰκόσιν. ἔθεν ἔδ' ἀμυθῶντων, ἵνα μὴ σκίπωσι τῶν σώματων τὰς γυμνάς.* hoc est: *Nudi maximâ parte 50 corporis quum sint, cæni iniquationem non morantur. neque enim vestis usum norunt: sed ventrem & cervicem ferro incingunt; ornamentum id esse, ac divitiarum argumentum existimantes; perinde ac aurum ceteri Barbari. Quin ipsa notant corpora picturâ variâ, & omnifariam formis animalium. quocirca ne induuntur quidem, ne pictura corporis celetur.* Plinius, lib. XXII, cap. II: *Equidem & forma gratiâ ritusque perpetui in corporibus suis aliquas exterarum gentium uti herbis quibusdam, adverteo animum. illinunt certè aliis aliâ faciem in populis Barbarorum semina: mareque apud Dacos & Sarmatas corpora sua inscribunt. simile plantagini glastum in Galliâ vocatur; quo Britannorum conjuges nurusque toto corpore oblitæ quibusdam in sacris & nudæ incedunt;*

Aeshio-

- Aethiopum colorem imitantes.* Hispani quum etiam notis compuncti fuerint, quod Tacitus tradit in vitâ Agricolæ, & item Thracæ, ut auctor est Herodotus, libro quinto: nudos egisse & ipsos certum est. Sed ad Germanos nostros revertamur. Nudi igitur egerunt, sagis, ut noster ait, aut ferarum pellibus humeros ac terga velati; reliquum corpus intecti, ut idem adfirmat. unde illud Senecæ, in libro de providentiâ divinâ: *Horrenda iniquitas cæli; intecta corpora.* Ac ne cui incredibile videatur, tantâ majores nostros egisse barbariâ, uti; pecorum ritu, pudendis intectis inceserint: eadem fuit ipsis ratio, quæ in reliquis per orbem gentibus; quæque etiamnum in suprâ dictis partibus durat. Quam nullus in totius corporis nuditate apud nostros fuerit pudor, fati disertis indicat verbis Cæsar, ubi sic scribit:
- 10 *Intra annum vigesimum femina notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio: quod & promiscuè, id est, viri pariter & feminae, in fluminibus perluuntur; & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Scilicet, nec coitus, nec pudendorum, virilium juxtâ, ac muliebrium ulla erat occultatio. nam & promiscuè in fluminibus perluabantur, & præter hoc, in reliquâ vitâ quotidianâ, utriusque pellibus exiguis, aut parvis rhenonibus, de quibus mox dicam, tegebantur; quorum extrema vix ultra umbilicum descendebant. Alias quoque gentes propalâm cum mulieribus, ritu pecorum coivisse, patet ex veterum auctorum lectione. De Massagetis, & Indorum quibusdam, testis est Herodotus lib. 1, & 111. Idem hodièque fieri in extero orbe, vulgò notum est. Sed pelles istæ veterum Germanorum ex quibus fuerint feris, dispiciendum est.
- 20 Auctor noster, *Gerunt, inquit, & ferarum pelles; proximi ripe negligenter, ultiores exquisitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras.* En, quid hoc? proximi ripæ, scilicet Rheni, quibus per commercia cultus, negligenter; ultiores, quibus nullus per commercia cultus, exquisitiùs. Satis absurdè, & præter omnem rationem. Locum, à verò genuinoque ordine turbatum, sic ego ordino: *Gerunt & ferarum pelles; ultiores negligenter, ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripe exquisitiùs. eligunt feras; & detrahit velamina spargunt maculis pellibusque belluarum, quas exterior oceanus, atque ignotum mare gignit.* Ultiores igitur nudas pelleis spectabant, humeris, tergoque tegendo aptas. Proximi, duo genera pellium habuere: alterum, quod maculis spargebatur, seu pingebatur; alterum, quod pellibus belluarum, sive segminibus, ac frustulis pellium belluinarum versicoloribus distinguebatur. Secundum hoc genus ex quâvis ferâ, modò tegendo corpori fati magnâ, sumi poterat. primum illud lucidi fuisse pili, necesse est; quò maculæ inspersæ discernentur: ut sunt luporum, cervorum, caprearum, præsertim albarum, & id genus aliarum ferarum. Viri docti circa modò dicta auctoris verba hærent: miranturque, quomodò prisca illi mortales pelleis sparserint maculis, & item pellibus aliis piscium: mendosumque hunc locum esse suspicantur. quorum sententiæ haud temerè ego adfenserim. Pelleis nunc totas, alias aliis spargi coloribus videmus. eâdem ratione si apud prisca quoque Germanos maculis sparsas fuisse credimus, quid tandem fuerit mirum? Tingendi pelleis scientiam atque artem eos habuisse, colligere licet ex eo, quòd & feminarum amictus lineos purpurâ variasse ait auctor noster: & viri præterea saga versicoloria, armæque picta gestarunt; ut infrâ ostendetur. Alia verò illa velamina, seu ferarum pelleis pellibus belluarum spargebant, id est, segmentis pellium belluinarum versicoloribus distinguebant; quemadmodum hujus operis etiam nunc exempla conspiciuntur complura apud Germanos maris Codâni accolæ, maximè verò in patriâ mihi terræ Prussiæ opidis. Palla est, ab humeris ad talos usque descendens, ex diversorum animalium, quæ septentrionalis plaga ignotumque quondam Romanis mare mittunt, pellibus vario colore intus forisque confuta. Hac festis tantum diebus, & ad solennia amiciuntur: vili plebeia mulieres; pretiosiori opulentæ matronæ: quibus argentæ insuper adpenduntur bullæ, loco fibularum, à pectore ad pedes usque, auro, margaritis, ac gemmis, quasitoque opere distinctæ. Hæc igitur tria illa fuisse pellium genera, quibus Germani olim tegebantur: unum, sine opere externo; quòd ad finem capitis, figurâ 11 expressum: alterum, maculis inspersum; cujus exemplar figurâ 111, in viro: tertium, pellibus belluarum versicoloribus distinctum; cujus exemplar eâdem figurâ, in muliere.
- 30
- 40
- 50

Nunc *rhenones* Cæsar's quid fuerint, dispiciendum est. Nullam ait fuisse rerum ad Venetiam pertinere, ium occultationem; quòd & promiscuè in fluminibus feminae cum viris perluabantur, & utriusque pellibus tantum, aut parvis rhenonum tegumentis utebantur, magnâ corporis parte nudâ. Ergo ne rhenones quidem obscæna velabant. Hinc illud Sallustii: *Germani intectum rhenonibus corpus tegunt.* Quibus verbis hoc intellexit; nempe, licet Germani corpus rhenone texerint, tamen intectum id mansisse, ob rhenonis exiguitatem. Sed

K

omnium

omnium clarissimè Isidorus, lib. XIX, cap. XXIII: *Rhenones*, inquit, *sunt velamina humerorum, & pectoris, usque ad umbilicum; atque intortis villis adeò hispida, ut imbres respuant.* Ergo in his quoque pili, ut in suprâ dictis pellibus, forâs fuerunt conversi. de cetero indumentum fuisse, corpus undique, ad umbilicum usque, claudens, ex jam dictis satis liquet. Manicis tamen caruisse puto. nam muliebrem quoque vestitum sine manicis fuisse, post ostendam. proinde simile indumentum, nisi quod longius fuit, in Scritofinnorum gente *tunicam* adpellavit Paul. Diaconus, rerum Langobardicarum libro primo, capite quinto. *Apud Scritofinnos*, inquit, *est animal, non satis absimile cervo: de cuius ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem, in modum tunica, genu tenuis aptatam, conspexi: sicut jam fatis Scritofinni utuntur.* Scritofinni fuerunt olim, & nunc sunt in Scandinaviâ. Est hodièque animal in illis terris, magnitudine & cornibus cervo haud multum absimile. vocabulum ei vulgare *een rhene*. è quo nomen traxisse modò dictum tegumenti genus, quod Paulus vidit in Italiâ, aut Galliâ, haud dubium est. nam, quod quidam grammatici hodiè docent, dictum fuisse *rhenonem*, *καὶ τὸν ῥηνῶν*, id est, *ab agnitis pellibus*, id falsum esse testatur Varro lib. I V de lingvâ Latinâ: qui Græcæ lingvæ haud ignarus, peregrinum id atque Gallicum adfirmat esse vocabulum. & item Isidorus, lib. XIX, cap. XXIII, qui Germanicum. Neque veterum auctorum quiscquam eo usus est, nisi in Gallis, aut Germanis, id est, in gente Celticâ: quia & vocabulum, simulque res ipsa erant Celtica. Hodièque iidem Scritofinni, & conterminæ gentes, sed & Americanorum septentrionales eodem vestimenti genere utuntur. Antiquitatem, & primam originem 20 sacrata ei adserunt monumenta, in libro geneleos, cap. III, ver. XXI, his verbis: *Fecit Iehova Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas; quibus vestivit eos.* Insigniter heic errant pictores vulgò, qui pellem tantùm humeris ac tergo eorum adponunt, quod genus suprâ nobis descriptum est. nam ad velanda celandaque potissimum oblcena, tunicas eis à Deo datas docet ver. VII, his verbis: *Tunc aperiebantur oculi amborum: cognoveruntque, se nudos esse. & consutis foliis ficulneis, fecerunt sibi subligacula.* Exemplar Cæsariani rhenonis exstat figurâ tertîâ; Diaconiani, figurâ V. Atque de pellium amictu hæcenus disseruisse sufficiat. nunc alia etiam vestium videamus genera.

Auctor noster: *Tegumen omnibus*, inquit, *sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ confertum. cetera intelcti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distingvuntur.* Vocabulum 30 *sagum* variè hodiè explicari, generibusq; vestium, quæ nunc in usu sunt, accommodari video. vetus tamen illud *sagum* quid fuerit, nusquam reperio satis expressum. Hoc igitur diligentius heic indicandum. Varro lib. IV de lingvâ Latinâ, atque Isidorus lib. XIX, cap. XXIV, Gallicum esse vocabulum tradunt. Ego non tantùm Gallorum, sed omnium pariter Celtarum fuisse & rem & nomen ex eo colligo, quod & Galli & Britanni, atque Hispani eo usi sunt, ut infrâ patebit: & Germani, ut testem modò audivimus Tacitum. Isidorus, dicto loco, *Sagum*, inquit, *Gallicum nomen est. Dicitur autem sagum quadrum eò, quod apud eos primum quadratum, vel quadruplex erat.* Sanè *quadrum* nemo interpretatus est *quadruplex*, nisi hic grammaticus; sed *quadrangulum*, sive quatuor constans lateribus. *Saga* igitur ista dicta fuere quadra, quia quadratâ erant figurâ, id est, quadrangula, veluti 40 mensurarum lectorumque operimenta. quod etiam Afranius in comediâ testatus est, *sagos quadratos*, masculino genere, imitatione Græcorum, adpellans. Atque ea vetustissima tegumenti apud alias quoque gentes forma. quam hodièque in Polonorum Hungarorumque nationibus Europæis manere, mox infrâ ostendam. Dionysius Halicarnassensis lib. III auctor est. Lydorum ac Persarum reges antiquis temporibus gestasse *περιβόλαια τετραγωνα τῶ ὀψιματι* id est: *amicula figurâ quadrangulâ.* Nec aliud tegumenti genus intellexit Mela, lib. I, cap. VIII, de Africæ quibusdam populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis, ita loquens: *Primos sagis velantur, vulgus bestiarum pecudumque pellibus.* Prædictus Isidorus, eodem libro, cap. XXIII: *Quibusdam nationibus sua cuique vestis est; ut Parthis sarabra, Gallis linna. & paullo post: Linna saga quadra. & mollia sunt: de quibus Plautus: Linna cooperta 50 est tetrino Gallia.* Quas heic ille *linnas* intelligat, haud equidem perspicio; nisi idem sit vocabulum, quod *lene*. quod tamen Latinum esse, testis est Varro in dicto libro. Strabo, lib. IV, Belgas Gallos, quos ille à Rheno ad Ligerim usque amnem extendit, ex lanâ asperâ, atq; villosâ *saga* densa contextuisse narrat, quæ Romani *lenas* vocabant. Has innuit Juvenalis, satyrâ IX, his versibus:

— — — *Pingveis aliquando lacernas,
Munimenta toga, duri crassique coloris,
Et male percussas textoris peccine Galli,
Accipimus.*

Eadem

Eadem lænas difertè saga cum Strabone adpellat Martialis, lib. v r:

Te Cadmea Tyros, me pinguis Gallia vestit.

Vis te purpureum, Marce, sagatus amem?

Texta fuisse quum aiant auctores, figuram eisdem quadram haud obscure adsignant. Varonis verba, in prædicto libro, hæc sunt: *Quidquid insternebant, à sternendo stragulum adpellabant. quibus operiebantur, operimenta, opercula, & pallia dixerunt. In his multa peregrina, ut sagum, rheno, Gallica, gaunacum, majus sagum, & amphimallon, Græca.* Malè igitur hodiè faciunt, qui sagum pro indumento manicato interpretantur; quum operimentum fuisse, disertissimis testetur verbis Varro; & quadrà figurà Isidorus atque Afranius; quæ indumento minimè convenit. Majus sagum, ait Varro, Græcis dictum fuisse *gaunacum*. Hesy-chius autem, *καύνακα*, inquit, *σπράμαλα, ἢ Ἰππὸλόλαι ἐπὶ ῥομάδα*: id est: *Caunaca, stragula sunt, sive operimenta, alterà parte villosa.* At stragulum est quadrum. ergo & sagum. Vetus glossarium, Isidori nomini inscriptum, *gaunaca* interpretatur *gausapa*. Hæc fuisse villosa, ex Persio intelligitur; cujus verba, satyrà ix, sunt ista:

Tu cum maxillis balanatum gausape pectas,

Ingvinibus quare detonsus curculio exstat?

Difertius idem indicat Martialis, in epigrammate, cui lemma adpositum, *Gausapa villosa, vel mansile*:

Nobilius villosa tegant tibi lintea citrum.

Hujusmodi *gaunaca*, sive *gausapa ἐπὶ ῥομάδα* Polonis hodiè frequenti sunt in usu: quibus vocabulum gens imposuit vulgare *koc*; (Germanicis literis efferas *kotz*;) & aliud *guná*, sive *guniá*; nescio an ab illo *gaunaco* tractum. Italis sanè vestis longa, ab eodem vocabulo dicta videtur *gonna*. cum hoc certè eandem habet originem Anglorum *gowne*; itidem vestem longam significans. Et quid scio, an non Gallorum *cotte*, Anglorumque *coate*, ex eodem, cum Polonorum illo *kotz*, fonte manârît. quæ vocabula, ut ab initio operimentis, sic postea indumentis variè apud varias genteis tributa. Verùm hæc nihil ad nostrum sagum. Ceterò Anglis quoque hodiè sunt *gausapa*, sive operimenta lectorum ἐπὶ ῥομάδα; quibus vulgare vocabulum *rugges*, ad sagi Celtici speciem quamproximè accedentia; ut mox clariùs liquebit. ab horum etiam fortè nomine apud reliquos Germanos manet vocabulum *rock*; itidem vestem longam significans. Sagum igitur veterum Celtarum cujus formæ fuerit, ex Varrone, Strabone, Isidoro, Hesychio, Juvenale, Martiale, atque Persio intelleximus: nempe *ex lanâ confectum, quadrum, densum, villosum*. Nunc videndum est, quantæ fuerit magnitudinis. Hiberniæ equidem populi, & Normanni in Galliâ litoris accolæ; tegumentis utuntur hodiè majoribus, viri pariter ac femine, in pedeis usque demissis; alii villosis, villis carentibus alii. quæ tamen quadram in figuram, lateraque directâ haud patent: sed Romanis similia sunt togis; quas figurâ fuisse semicirculari, tradit Dionysius, libro suprà dicto. quâ figurâ postea Romanos saga quoque gestasse, conjicere licet ex eo, quod sagum Romanum Græci auctores interpretentur *καλάδα*. aliâ, quàm quadrâ, fuisse figurâ, liquet ex eo, quod Isidorus ait, *primum apud Gallos sagum fuisse quadrum*. Celtæ quoque præci omnes sagis usi fuerunt, aliàs villosis, aliàs villis carentibus; ut mox clariùs ostendam: at magnitudine Hibernicis Normannicisque sagis multo inferioribus. *Tegumen omnibus*, inquit noster, *sagum: cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur.* Et Senecæ verba, lib. i de irâ, cap. xi, sunt ista: *Germanis quid induratus ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisâ sunt.* Ex quibus patet, saga quoque ista fuisse exigua, quemadmodum pelles suprà descriptæ. nam sagis velati quamvis fuerint, tamen intectos, id est, nudos adpellat auctor noster, & sine veste; quam tandem locupletissimis tribuit. unde etiam *sagula*, vocabulo diminutivo, ea adpellavit historiarum lib. ii, & v. Poloni, Hungarique hodiè, milites maximè, pedites juxta atque equites, munimento vestium utuntur, contra imbreis atque niveis, quadro, & versicolore, feræ alicujus, ut leonis, pardi, aut tigridis effigiem ferente. quod genus tegumenti, cum figurâ, tum magnitudine, simillimum est Celtarum sago. nam humeros tantum, & tergum, ad nates usque contegit. Hæc igitur magnitudo fuit sagorum. Villosa fuisse, ut nunc sunt Polonorum *kacy*, seu verius ut Anglorum *rugges*; ex Isidoro simul atque Strabone intelleximus. Præter hos, de Celtiberis, Hispanicâ gente, sic tradit Diodorus, lib. v: *φορῶσι δὲ αἰγυς μέλαινας τερχαῖς, & σπέρματισιον ἐχούσας τὸ ἔργον ταῖς αἰγείαις θελεῖ*: hoc est: *Gerunt saga hispida nigri coloris: quorum lana pilis caprinis similis.* Strabo, dicto lib. iv, de Belgis: *ἢ δὲ ἐρεῖα τερχαῖα ἰσθῖ, ἀπὸ ῥομάδα*. (lego, *μαρῥομάδα* δὲ.) *ἀφ' ἧς τὰς δασαῖς αἰγυς ἐξυφαίνουσιν.* id est: *Lana eorum aspera*

aspera quidem est, sed admodum villosa, ex qua densa saga texunt. Hæc Belgarum saga in tantum à Celtiberorum sagis fortè differebant, in quantum Anglorum *rugges* à Polonorum *kocy*. nempe, quòd hæc pilis erant directis, ceu caprinis: illa verò villis intortis. De cetero, saga hæc quoque eodem eos gestasse ritu, quo pelleis suprâ dictas, id est, villis non intus, sed extrâ dependentibus, maximè credibile est. quidpe adversùs imbreis præcipuè erant munimentum: quorum guttæ per villos facilius distillant. Exempla eorum expressa sunt figuris VI, VII, VIII, & IX; item infrâ, ad caput XLIV. Dispiciendum nunc, utrùm omnia saga fuerint villosa, nec ne. Non omnia fuisse villosa, mea fert opinio: quam ex auctoribus adserere conabor. Diodorus, in prædicto libro, de Germanorum juxtâ atque Gallorum moribus, cultu, ac vestitu agens: *Ἐπιπροσέντα, inquit, αὐγὰς ῥαβδωτὰς, ἢ ἢ ἐν ἰσθμῶν χειμῶσι δασύς, καὶ ἢ τὸ θέρμα ἄλλος, πικρὸς πολυαυθῆσι καὶ πυκνοῖς διελκημυδρῆσι.* hoc est: *Saga fibulis subnectunt virgata, per hiemem densa, æstate tenuia, crebris laterculis, florum instar, distincta.* Et Polybius, lib. II: *οἱ μὲν οὖν ἰσχυροὶ καὶ βοῖοι τὰς ἀναρτοῦδας ἔχοντες, καὶ τὰς ὀπισθεῖς τῶν σαρῶν ἐπὶ αὐτὰς ἐξήταρον.* Id est: *Insubres, ac Boji braccati, & levioribus sagis velati in pugnam prodierunt.* Duo diversa & hunc sagorum genera, id est, gravium ac levium, intellexisse, haud obscurè patet ex genitivo casu τῶν σαρῶν. Tacitus histor. lib. V: pugnam in Mosæ amnis ore inter Romanos & Civilem Batavum (cujus exercitus constabat ex Batavis, & Caninefatibus, Germanis Cishrenanis, item ex Frisiis ac Marsacis, Transrhenanis) describens: *Simul captæ lintres sagulis versicoloribus hant indecorè pro velis juvabantur.* & histor. II, de Vitellio, ex Germaniâ Cishrenanâ veniente: *Ornatum ipsius municipia & colonia in superbiam trahebant: quòd versicolore sagulo, brachias, tegmen barbarum, indutus rogatus alloqueretur.* Hæc Taciti sagula versicoloria, eadem illa erant Polybii saga levia, & Diodori tenuia, virgata, & crebris laterculis, florum instar, distincta: non verò villosa: quæ erant densa, gravia, & in usum velorum minus apta. Ut Hispani unius habuere: coloris saga nigra: sic & Germanos, & Gallos habuisse sua saga villosa singulis coloribus, certum est. Persius, satyrâ VI:

*Iam chlamydas regum, jam lutea gausapa capris,
Essedaque, ingentesque locat Caesonia Rhenos.*

Martialis, epigrammate, cujus lemma *Penula gausapina:*

*Is mihi candor inest, villorum gratia tanta est,
Ut me vel mediâ sumere messe velis.*

Et alio, cui lemma *Cubicularia gausapina:*

Stragula purpureis lucent villosa tapetis.

Neque verò facile villosa esse potuerunt virgata: nisi si zonas heic latiusculas pro virgis accipias. Tenuia autem illa, versicoloria, crebrisque laterculis distincta, in eundem modum, eandemque formam fuere contexta, uti nunc per omnem Europam, nonnullasque alias orbis terrarum parteis, conspiciuntur vestes stragulae, virgis versicoloribus ac zonis, crebrisque laterculis distinctæ; quibus mensæ consternuntur, lectique. Horum exemplar est figurâ VI. Verùm distingvenda heic sunt saga ingenuorum à nobilium sagis, in illis quidpe virgæ tantum sive zonulae veniebant, variis coloribus, prout textori libitum, in his ipsorum nobilium insignia, quemadmodum & in scutis, de quibus infrâ dicetur. intexta visebantur. insignia, non in hunc nostrum morem efficta; ubi integræ sæpenumerò feræ, ac volucres, adeoque agri nonnumquam atque ædificia adpinguntur: sed meri tantum ac nudi colores, in laterculorum speciem interstincti, alternatique. cuiusmodi insignia etiam nunc in Germaniâ reperiuntur; quibus ea colorum simplicitas argumentum est vetustatis. Coloribus distingvuntur binis; ut candido, & nigro; candido, ac puniceo; nigro ac fulvo; candido, ac cæruleo; alia aliis coloribus inter se convenientibus. nam delectus quoque est in coloribus; nec quemcumque cuivis jungere decet. Horum exemplum est figurâ VII, in viro. Quædam insignia hodiè dictos laterculos modicè, in rhomborum formam, compressos habent. quod genus in veterum sagis fuisse, ut quidam volunt viri docti, ego equidem dubito: quum textura sagi quadri talem figuram haud facilè admittat. nisi ex segmentis versicoloribus confuto saga suspicemur; qualia hodiè in Hungariâ visuntur. Ceterum, quum quædam insignia pro laterculis latiusculas habeant zonas, patriâ lingvâ *balken*, id est, trabeis dictas; quarum tres plerumque conspiciuntur tantum binis coloribus, ita uti duæ candidæ unam nigram includant; vel duæ punicæ unam fulvam, duæ cæuleæ unam candidam; & è diverso: quæ & ipsa, ob hanc simplicitatem, inter vetustissima habentur insignia: hæc quoque sagis olim fuisse intexta, quemadmodum scutis adpicta, haud dubium est. Exemplar eorum

eorum est dictâ figurâ VII, in feminâ: Aurum intextum fuisse Gallorum sagis, inter alios auctores testatur maximè Virgilius, *Æneid.* VIII; de Gallis loquens, qui Romam ceperunt:

Aurea casaries ollis, atque aurea vestis:

Virgatis lucent sagulis.

Et de Bojorum in Italiâ duce Chrixo Silius Italicus lib. IV:

Auro virgata vestes; manicaque rigebant

Ex auro.

Germanos interiores possessione & usu auri argentique haut perinde affectos fuisse, auctor est Tacitus in libro de Germaniâ. quapropter nec vestibus id intextuisse existimo. Proximi
10 provinciis Romanorum quum ob usum commerciorum aurum & argentum in pretio habuerint, teste eodem Tacito ibidem; vesteis quoque auro, argentoque, more Gallorum, virgatas, variegatasque gestasse, haud dubium est. Clarè id testatur Herodianus, in lib. IV, de Antoino Caracallâ, apud Danubii ripam agente, sic scribens: πολλὰ αὐτῶν ἦν ἐπὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ἱσοθέ-
μαθ' ἡ χλαμύδα, ἡ μφίεννη τὰ Γερμανῶν παρ' ἡλίματ'· ἐν τῇ χλαμύδι, αἱ εἰώθησαν, δεξιόθεν περικλα-
μαθῆναι, ἐσθῆτος. hoc est: Sæpe etiam, Romano paludamento deposito; Germanicis tegumentis vela-
batur: atque in sagulis, quibus illi utuntur, argento variegatis, conspiciebatur. At inter tenuia saga,
alia etiam unius tantum fuere coloris; & nonnulla ex his limbos tantum variegata. Sido-
nius Apollinaris, lib. IV, epist. XX, de Segismertis, regii inter Gothos juvenis, comitatu: *Vi-
ridantia saga, limbis marginata puniceis.* Atque hæc ferè sunt, quæ de sagis præcorum Celta-
20 rum veteres adnotarunt Græcorum Romanorumque scriptores.

Porro, præter jam dictâ saga, pelleisque supra descriptas, atque rhenones, aliud adhuc habuit antiqua Germanorum gens tegumenti genus, quod Mela indicat lib. III, cap. III, his verbis: *Maximo frigore nudi agunt, antequam puberes sint: & longissima apud eos pueritia est. Viri sagis velantur, aut libris arborum; quamvis sævâ hieme.* Et Plinius in præmio libri XII: *Summum munus homini datum arbores; silvæque intelligebantur. hinc primum alimentum, harum fronde mollior specus; libro vestis. etiamnum gentes sic degunt.* Præter Germanos Indi quoque: de quibus ita Herodotus, lib. VII: Ἴνδοι ἢ εἰματα ἢ ἐν δένδρον τὸ δὲ ζύλων πεποιημένα· id est: *Indi tecti erant amictu lignis confecti.* Solinus, cap. LV, de eadem gente: *Plurimi etiam flexibilibus libris circumdati.* Et Strabo, lib. XV, de Germanibus, Indorum philosophis: τῶν δὲ
30 Γερμανῶν αὐτῶν ἢ ἐν τριμύτῳ τῶν ἱλοβίω Φησὶν ὀνομαζέσθαι, ζώντες ἐν ταῖς ὕλαις δὲ Φύλων καὶ καρπῶν ἀγροῦ, ἐσθῆτος ἢ Φλοιῶν δένδρον. id est: *Germanum ait eos esse honoratissimos qui Hylobii adpellantur, nomine inde tracto, quod in silvis degunt, è frondibus & silvestribus fructibus viventes, arborum libris tecti.* Et de Massagetis, Scythicâ gente, lib. XI: Ἀμπέρονται δὲ αὐτῶν ἢ δένδρον Φλοιῶν. hoc est: *Velantur arborum libris.* Hoc igitur tegumenti genus, ex arborum libris confectum, rellè ut intelligatur; sciendum prius; quidnam sit liber arboris. Video nonnullos ipsam duriorem corticem interpretari; quâ arbor externè tegitur. at ex hac quænam vestis; quum plicari nequeat? Rectius illi, qui tunicam arboris interiorē, ipsi ligno proximè adhærentem exposuerunt. est quidpè pellicula illa, quæ; interiori corticis parti adfixa, ipsum lignum proximè contegit. Cicero, lib. I de naturâ deorum: *Trunci ob-
40 ducuntur libro, aut cortice, quò sint à caloribus & frigoribus tutiores.* Plinius, lib. XII; cap. XI: *Palmarum foliis primò scriptitatum. deinde quarumdam arborum libris.* Atqui hi libri in tiliis multiplici sunt membranâ, & maximè plicabiles, ad texendum aptissimi. Germani universi (non modò, qui nunc, quasi peculiari vocabulo, dicuntur Germani; sed per Svediam item, Norvagiamque ac Daniam, & qui ab his proximis sæculis in Angliam transgressi,) patrio sermone vocant *basit.* funesque ex eo conficiunt magnâ copiâ; exceptis Anglis, apud quos hæc arbor non producit. Poloni, Germanis contermini, suâ lingvâ adpellant *tyk.* calceosque ex eo contextos vulgò gerunt homines agrestes. prætereaque storeas, sive mattas ex eodem conficiunt, figurâ quadrangulâ; quas frumento in palustris navibusque subster-
50 nunt. Vocabulum his imposuerunt patrio sermone *rogozâ,* & peregrino *matâ.* Germani superiores vocant *matzen;* inferiores *matten.* Ad eundem hunc modum, cum alia gentes, tum Germanorum quidam, maximè servi, seu coloni, tegumenta sibi contexuerunt, quæ nihil aliud fuere, quàm storeæ, seu mattæ exiguæ; quibus sagorum vice velabantur humeros atque tergum; cetera intecti, quemadmodum sagati. Exemplar hujus tegumenti expressum est figurâ IX.

Hactenus igitur de superioribus corporum tegumentis, id est, de pellibus, rhenonibus, sagis, atq; mattis actum est. De cetero auctor noster, in libro de Germaniâ, *Locupletissimi, inquit, veste distinguuntur; non fluitante, sicut Sarmata ac Parthi; sed strictâ, & singulos artus exprimente.* Distinguebantur scilicet locupletissimi à reliquâ plebe; cui, propter inopiam, præter régula

menta illa ex pelle, libro arboris, ac lanâ villosâ, haud quidquam vestitus. Doctissimus Lipsius ad verba auctoris modò citata, *Exprimit, inquit, egregiè vestitum hunc nostrum; qui à nobilitate Germanicâ diffusus haud dubiè per Europam. & in margine libri: Vestis pressa Germanorum, ut nostra.* Profectò haud perinde egregiè, mi Lipsi, exprescit Tacitus vestitum eum, quo tu, vel atas tua usa est; quoque nunc Germania inferior utitur. nam plurimi heic artus reguntur; ita, uti, cujus formæ sint, haud faciliè scias, nisi veste detractâ. Quapropter id vestimenti genus, quo nunc Germani simul ac Galli, Britanni, Hispani, Italiq; parvo equidem inter se discrimine utuntur, in *thoracem, braccas, & tibialia* diviso; non à Germanis, sed à Gallis potiùs ulterioribus in reliquam Europam, id est, in Germaniam, Britanniam, Hispaniam, atque Italiam fuit diffusum. Strabo namque, in lib. IV, de Gallis Belgis, quos ipse à Rheno ad Ligerim usque extendit, ita scribit: *Σαγήφοροι, & χρομοφοροι, & ἀναξυρίσι χρώνται περὶ τὰ ἄνω αἰτὰ ἢ χιτῶνων ἄλλ' ἢ χιτῶνας χιτῶνας φέρονται, μὴ χρομὰ ἀδοίωσιν ἐν γυμνάσει.* hoc est: *Saga gerunt, comamque alunt, & braccis utuntur circum extensis. loco tunicarum sissilem habent vestem manicatam, ad inguina usque ac nateis demissam.* Heic quid aliud interpreteris ἄλλ' ἢ χιτῶνας illos χιτῶνας, ad inguina & nateis usque demissos, nisi eam vestium partem, quam vulgus nunc Latinorum *thoracem* adpellat; patria verò lingua *wammes*, & inferioris Germaniæ dialectus *wambeis*, Danica *vames*; Hispani *jubon*, Itali *giuppone*, Galli *pourpoint*, Angli & Leodiacenses ad Mosam amnem *dobles*? Et quia sissilis fuit hic thorax: laxiorem etiam fuisse Germanorum veste, singulos artus exprimente, certum est. Exemplum ejus exstat figurâ x. De Pannoniis, Illyricâ gente, ita Dio, lib. XLIX: *ὀνομάζοντες ἢ ἄλλως, ὅτι σὺν χιτῶνας χιτῶνας ἐξ ἰματίων λινῶν ἐς πένυες ὀπίσθωως πῶς & κατὰ μνοῖτες & περὶ τοὺς ὀπίσθους ἀνὰ πλάτησιν.* id est: *Nomen autem inde habent, quòd tunicas manicatas è vestimentis more patrio in pannos, quos vocant, conscindant atque consuant.* Idem genus vestitus hoc fuerit cum illo Gallorum Belgarum, an paulo diversius, haud faciliè dixerim. *χιτῶνας* Diodorum quoque vocare Gallorum istos thoraceis, infra patebit.

De inferiore illâ vestium parte apud Gallos, quas *ἀναξυρίδας* vocat Strabo, sic etiam testatur Diodorus, lib. V, de universis Gallis loquens: *χρώνται ἢ ἀναξυρίσιν, αἵ ἐκείνοι βεβήκασιν περὶ τοὺς ὀπίσθους.* id est: *Vtuntur & indumentis, quæ ipsi bracas vocant.* Hoc idem esse vocabulum, quod etiamnum per omnem illam vastissimam Germaniam variis dialectis usurpatur, *bruch, brook, bruuk*, & in Hiberniâ *broages*, in Britanniâ *britches*, supra cap. V III docui. Vulgus hodiè Latine loquentium *caligas* vocat, vocabulo minimè proprio; quum è Tacito ac Svetonio constet, caligas pedum fuisse tegmen. Taciti verba, annalium lib. I, de Germanici filio, sunt ista: *Militari vocabulo Caligulam appellabant: quia plerumque, ad concilianda vulgi studia, eo tegmine pedum induebatur.* Svetonius, in vitâ Caligulæ, ita tradit: *Modò in crepidis, vel cothurnis, modò in speculatoriâ caligâ, nonnunquam socco muliebri conspectus est.* Quis ignorat, *crepidam, cothurnum, & soccum*, pedum esse tegmina, non femorum, vel crurum? In his igitur quum *caliga* computetur, & ipsam pedis tegmen cum Tacito intellexisse Svetonium, certum est. unde etiam Dio, lib. LVII, in eadem Caligulæ historiâ, *καλιδήματα*, id est, *calceamenta* interpretatus est. Verùm ne antiquis heic quidem turò creditur grammaticis. in quibus ita Isidorus, Origin. lib. XIX, cap. XXII: *Femoralia appellata eò, quòd femora tegant. ipsa & braca, quòd sint breves, & verecunda corporis iis veientur.* & cap. XXXIV: *Caligarius non à callo pedum, sed à calo, id est, ligno, vocatus: sine quo consumi calceamenta non possunt.* Et postea: *Caliga vel à callo pedum dicta, vel quia ligantur. nam socci non ligantur.* Et Hesychius: *ἀναξυρίδες, Φημινάτια, βεβήκια βαρβαρικά, ἔνδυμα πδῶν, καλιδήματα βαβήκια, ἢ βασιλικά.* id est: *Anaxyrides, feminalia, bracia barbarica, indumentum pedum, calceamenta alta, aut regia.* Parum ex vero. Melius Agathias, lib. II, de Francis loquens: *Γυμνοὶ ἢ τὰ ἔσθια εἰσι ἐν τῷ ὄρει, μὴ χρομὰ ἀδοίωσιν ἐν γυμνάσει αἰτὰ ἢ χιτῶνων, οἱ ἄλλοι δὲ οἱ σκυλίνας διαζωννύμενοι πῆς σκέλεσι περιεπιχόμενοι.* hoc est: *Nudi sunt pectora ac terga, ad lumbos usque. inde braccis, alii lineis, alii coriaceis cincti, crura obtegunt.* Sic Herodotus, lib. V II, de Persis: *περὶ τὰ σκέλεα ἀναξυρίδας εἰχοι.* id est: *circum crura braccas habebant.* Vnde illud Pollucis, lib. VII, cap. XIII, de Persarum vestitu: *τὰς ἢ ἀναξυρίδας ἐν σκέλεσιν καλιδήσιν* id est: *Braccas etiam tibialia vocant. nempe, quia & femora, & tibiae tegebant.* Ἄναξυρίδας περὶ τὰ ἄνω αἰτὰ adpellat has Strabo braccas, pluribus gentibus communeis; quia erant laxæ, ac fluitantes, quòd testatur Lucanus, lib. I, his verbis:

Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis

Vangiones, Batavique truces.

Et item Ovidius, Tristium lib. V, eleg. V II, de Sarmatis, Getisque, Pontum adcolentibus:

Pellibus & laxis arcent mala frigora braccis.

Idem poëta, in Tristium lib. III, eleg. X, non tantum Sarmatis, ac Getis, sed & proximis Bessis id genus vestitus tribuit, hoc versu:

Pellibus

Pellibus & suis arcent mala frigora braccis.

Libro verò IV, eleg. VI, iterum Getis:

Vulgus adest Scythicum, braccataque turba Getarum.

Libro V, eleg. X, ipsis Tomitanis, apud quos exulabat:

*Hos quoque, qui geniti Graja creduntur ab urbe,
Pro patrio cultu, Persica bracca tegit.*

Perficam adpellat, quia par Persicæ, atque adeò eadem. Strabo, lib. XV, de Persis: *Ἐστὶν δὲ τοῖς ἡγεμόσι ἀναξυρεῖς τριπλῆ* id est: *Vestem principes habent, braccam triplicem.* Herodotus, lib. VII: *Σάκται, ἃ Σκύθαι ἀναξυρεῖδας ἐπέδεδύκειον. Sacæ ac Scythæ braccas induti erant.* Mela lib. 10 II, cap. I, de Sarmatis Asiaticis: *Sarmatæ totum braccati corpus.* Quamquàm hic improprie omne corporis vestimentum pro braccis acceperit. Parthos quoque iis usos, patet ex eodem Melâ, in lib. III, cap. IV, de Sarmatis Europæis, Germanorum vicinis, sic tradente: *Gens habitu, armisque Parthica proxima.* Atque hæc est Sarmatarum illa Parthorumque vestis *fluitans*, quam auctor noster intellexit, à Germanorum veste *strictâ*, & *singulos artus exprimente* diversam faciens. Manet hodièque eadem laxarum braccarum, ferè ad talos usque demissarum forma in maximâ orientis parte, apud Turcas, quos veros genuinosque antiquissimorum scriptorum fuisse Sarmatas, supra cap. IV docui: item apud Persas; qui jam olim Parthis fuere mixti: & apud Sinas, totius orientis extremos homines: præterque in Africâ, apud Abissinos, in Europâ verò omnium fermè gentium nautæ eodem genere 20 utuntur, maximè Galli, atque Lusitani. Exemplar earum expressum est figurâ X. Omni igitur ævo, apud omnes ferè gentes quum id genus vestis fuerit: haud dubium inde construere licet argumentum, jam ad urbis Babylonicæ ædificationem eo usos fuisse primos post terrarum inundationem mortaleis; atque inde in dispersione gentium, in varias longèque diversissimas terrarum partes detulisse, ut multa alia, quorum passim nobis hoc in opere fit mentio. Est aliud hodiè genus braccarum, quibus femora itidem, simulque crura ad talos usque teguntur. Strictæ equidem sunt circa nates: at hinc unâ eadèmq; laxitate ad talos usque submittuntur. Hoc genere quia nunc diversissimæ, atque longissimè inter se remotæ utuntur gentes; ut Hollandorum, Bremensium, Lunenburgensium, Holfatorum, & longè hinc distitorum Polonorum, Litavio- 30 rum, Curiorumque agrestes: & ipsum ab ultimâ illâ antiquitate omnibus pariter durare haud dubitaverim. Ceterò, materiam, ex quâ braccæ illæ olim fiebant apud Gallos & Germanos Cisirhenanos, indicat Agathias, verbis supra citatis: nempe ex linteo, aut corio. Corium intellige illud, quod *alutam* dixere Latini. Est pellis, pilis ademptis in commodiorem usum concinnata, atque emollita, tenuisque reddita. patria lingua vocat *sämisch*; inferioris Germaniæ dialectus *semen*. Sed ex lanâ quoque factas braccas, versicolores, ut saga, ostendit Propertius lib. IV, carm. XI, ubi de Virid. maro, Gætatarum Gallorum duce, sic canit:

*Illi virgatis jaculantis ab agmine brachis
Torquis ab incisâ decidit unca gula.*

Sic de quodam Tage ad Pontum Euxinum Valer. Flaccus, *Ἄργον ἄνκων* lib. VI:

40 *Tenuta non illum candentis carbasa Nili,
Non auro depicta chlamys, non flava galeri
Casaries, pictoque juvant subtegmine braccæ.*

Ex dictarum igitur vestium, quibus Gallos olim usos tradit Strabo, exemplo satis patet, vestitum eum, quo nostrum nunc utitur sæculum, per Hispaniam, Italiam, Siciliam, Sardiniam, & alias interni maris insulas, item per Galliam, Germaniam, Bojohæmum Prussiam, Livoniam, Svediam, Norvagiam, Daniam, & Britannicas insulas, non à Germanorum, quibus *stricta* fuit, & *singulos artus exprimens vestis*, sed à Gallorum more fluxisse: à quibus etiam Batavi, & Vangiones, & alii haud dubiè Germani Cisirhenani eum habuere; & ab iisdem fortè etiam Britanni, quibus braccas adscribit Martialis, lib. XI, verbis:

— *Veteres braccæ Britonis.*

50 Isidorus verbis prædictis hæc addit: *Tubrucos vocatos dicunt, quòd tibias, braccasque tegant. Tubraci, quòd à braciis ad tibias usque perveniunt.* Hanc peregrinarum vocum rerumque explanationem non magis veram esse suspicor, quàm illam, quâ braccas dictas ait, quia *breves, & verecunda corporis velent.* Discrimen tamen aliquod ejus ævo fuisse inter *brachas*, sive *bruchos*, conjicio, nam Itali hodièque interiores brachas lineas, quibus passim omnes utuntur gentes Europææ, antiquo illo Celtarum vocabulo dicunt *brache*: & Hispani suâ dialecto *bragas*: Galli *bragues*: & *brayes*; eoque significatu haud semel occurrunt apud inferioris sæculi scriptores, qui Francorum res literis composuerunt. Has Isidorum intel-
N 4

intellexisse per *breveis brachas* existimo: quibus superinduebant vel *tubruchos*, quibus dictæ brachæ breves, simulque tibiæ tegebantur; id est, brachas supra ex pluribus auctoribus descriptas: vel *tubruchos*, qui brachas tantum brevis operiebant, ad tibiae usque: cujusmodi etiam nunc pars maxima Europæorum gestat. Nomina habuisse utrumque genus diversa, quibus inter se distinguebantur, equidem haud dubito. at Isidorus uti ea rectè tenuerit, posteritati que transdiderit, cum maxime vereor: quandoquidem *bruch*, & *brach*, unum idemque fuerit vocabulum. quod pluribus quoque dialectis variatum: unde hodiè que quorundam Germanorum manet *brook*, & Hibernorum *broges*, Anglorumque *briches*; quod sæpius illi scribunt *britches*: Germanicè scripseris *britsches*. Prisci certè Romani peregrinum id genus indumenti peregrino semper adpellarunt vocabulo *bracas*; & ut eorum libri crebrò variant, *braccas*, *brachas*, & *bracchas*. Posterioribus sæculis, Germaniæ populi Franci, Burgundiones, Svevi, Gothi, Vandali, Langobardi, & alii, Romanorum provinciis, Galliâ, Hispaniâ, & ipsâ Italiâ, occupatis, Latinam linguam adfectantes, braccis suis per imperitiam *caligarum* tribuerunt nomen. unde etiamnum Italis dicuntur *calze*, Hispanis *calças*, Gallis olim *calces*, nunc *chances*, *k* in *ch*, & *l* post *a* in *u*, pro ratione eorum dialecti, mutatis. Sed hætenus Batavorum Vangionumque, Cisrhenanorum Germanorum, vestitum indicasse sufficit. Tempus nunc est, uti ad genuinum Transrhenanorum vestitum revertamur. quem *strictum* fuisse tradit auctor noster, & *singulos artus exprimentem*. Sic Sidonius Apollinaris, in carm. v, de Gothis loquens: 20

*Strictius assuta vestes procera coercent
Membra virum. patet iis altato tegmine poples:
Latus & angustam suspendit baltheus alvum.*

Angustam dixit alvum; quia vestis arcta adstringebat: quod secus fit tunicam laxam ac fluentem gerentibus. Nicetas Chroniastes, inferioris ævi scriptor, de quodam Veneto: *Ἦν δὲ αὐτὸς ἐδιδράκην τὴν τῶν μέγιστον ἀεικέλιον & αὐνοφασιδίον μὲν τῶν σάμαλιν, καὶ φαφιδυδύλιον ἐκείνης τῆς εἰς κερπίες, καὶ τὸ εἶδος ἀφισίου ἀνεμν.* id est: *Erat is vestitu patrio indutus, qui ferè corpori attextus, & adsutus undique erat, manibus tantum ac bracciis, pectoreque apertis.* Tacitus Germanorum vestem singulos expressisse artus tradit: Sidonius tam strictam fuisse innuit, uti adsuta videretur: Nicetas idem vestis genus non modò 30 adsutum, sed etiam attextum videri ait. quæ certè descriptio nulli generi vestium, quibus inferiores Germani utuntur, vel superioribus paullo annis, Lipsio vivente, usi sunt, convenire potest. At verò est hodiè que egressibus in Franciâ Transrhenanâ, Sveviâque hominibus vestitus, quamproximè ad Taciti, Sidonii, Nicetæque descriptionem accedens; corpori tam strictè adaptatus, uti adsutus planè videatur: maxime in inferiori corporis parte: ubi non modò nates quamdifertissimè exprimuntur; sed etiam, quæ pudoris verecundiæque causâ abscondere decebat, ipsa obscœna quammanifestissimè ostenduntur. Qui sanè cultus fœdissimus, atque abhorrendus, nil nisi improbam libidinem nuptis juxtâ atque innuptis irritans, à barbaro illo majorum nostrorum more pro- 40 manavit: apud quos nudum, pecorum ritu, incedere, tergo tantum, atque humeris, lacertisque primoribus tectis, & promiscuè in fluminibus viros cum feminis perluvi nullus planè fuit pudor. Nostrum sæculum jam longè cultius, eundem quasi per summam religionem, antiquitatisque venerationem mordicus retinere, satis mirari nequeo. Differabat tamen veterum Germanorum vestitus ab hodierno Francorum Svevorumque habitu; quòd hi totum corpus, ore tantum atque manibus apertis, vestiuntur: illi brachia atque crura intecti fuère. De brachiis jam antea ex Nicetâ cognovimus: de cruribus simul atque brachiis sic Sidonius, epist. xx, libri iv, ubi Gothorum describit cultum; *Regulorum, sociorumque comitantum forma & in pace terribilis. Quorum pedes primi perone scroso, talos adusque, vinciebantur. genua, crura, suraque, sine tegmine. præter hoc, vestis alta, stricta, versicolor, vix appropinquans poplitibus exerts. manica sola brachiorum principia velantes.* Sic 50 supra, carm. v, de iisdem:

— *Patet iis altato tegmine poples.*

Et carm. vii, de Gothorum senatoribus:

— *Squalent vestes, ac sordida macro
Lintea pingvescunt tergo; nec tangere possunt
Altata suram pelles; ac poplite nudo
Peronem pauper nodus suspendit equinum.*

Macrum

Macrum tergum poëta heic dixit, quia stricta vestis artus singulos, præsertim in senibus, exprimebat. His verò versibus etiam materiam ipsam designavit, ex quâ vestes Gothorum fiebant: nempe superior pars, qui est thorax, ex lino, sive telâ lineâ; inferior, quas brachias, sive bruchos vocamus, ex pellibus: quod de Francorum etiam in Italiâ brachiis adfirmat Agathias, loco supra citato. Sed & thoraces ex istiusmodi pellibus fuisse confectos, quemadmodum nunc fiunt, credibile est. Potrò versicolore fuisse illis vestem, tradit idem Sidonius in dictâ epistolâ xx, libri iv. Vnde etiam nunc Svitzeris in Helvetiâ manet idem mos, viris pariter atque feminis. Antiquæ tabulæ pictæ, militibus maximè familiarem fuisse, superiore etiam sæculo, hujusmodi vestitum, per omnem Germaniam testantur. Strabo, lib. iv, auctor est; Gallos quoque gestasse τὰς ἰσθμίας βαβίαις, καὶ χρυσοπίστας: id est: vestibus tinctis, & auro variegatis. Et Diodorus Siculus, dicto lib. v, eosdem usos fuisse scribit ἰσθμίας κατὰ πολυκλήεις, χρῶσι βαβίαις, χρώμασι παντοδαμοῖς δλωθρισμοῖς: hoc est: vestibus muricis, tunicis tinctis, & variis coloribus distinctis. Per tunicam intellige γαστρὴν χιτῶν: quem supra à Strabone exposuimus. Exemplum Germanorum vestis strictæ refert figura x.

Quo genere calceamenti idem usi fuerint, indicat Sidonius, verbis antè relatis: *Pedes primi perone fetoso, talos adumque, vinciebantur.* Eiusmodi perones frequenti hodiè que in usu sunt apud gentes septentrionales, ex pelle animalis confecti, quod patriâ lingvâ dicimus *ein dachs*, & *das*: vulgus Latinè loquentium *taxum*, Plinius verò *melem* vocat: pilo fetoso, id est, crasso, atque longo. Sed ex quâvis pelle duriore pilique crassioris confectos fuisse olim, ex eodem Sidonio conjicio. is quidque, *carm. vii*, ex equinâ pelle Gothorum senatoribus adsignat versu supra citato:

Peronem pauper nodus suspendit equinum.

Horum exempla passim in imaginibus ad finem capitis exstant. Verùm perones istos locupletum, sive nobilium fuisse calceamenta, patet ex Sidonii locis prædictis. Pauperiores, & maximè servos, id est, colonos nudis incessisse, ut reliquo corpore, pedibus, credibile est. Nec tamen ego dubitaverim, eosdem homines, qui mattis velati erant, pedibus quoque, contra filicium spinarumque injurias, induxisse soleas ex arboris libro contextas; quemadmodum hodiè que agrestes in Poloniâ homines calceati visuntur, funiculo id genus calceamenti in plantâ pedis adstringente: quorum exemplar imagine ix redditum. Quod equidem genus haud novum, nec posteriori demum hoc sæculo esse inventum, sed jam antiquissimis temporibus in aliis quoque gentibus usitatum: liquet ex antiquo scriptore Philostrato: qui in vitâ Apollonii, lib. vi, cap. vi, ita Apollonium apud gymnosophistas, Nili accolat, introducit loquentem: τὸ πῶμα ἢ αὐτῆς βυβλῆς δίδωμι: id est: *Calceamentum tuis ex arborum libris dabo.* Atque hæcenus de vestitu præcùm Germanorum, quantum ex antiquorum auctorum scriptis elicere licuit, dictum est.

Nunc dispiciendum, an alia etiam corpori adhibuerint ornamenta. nam Gallos, finitimos atque consanguineos eorum, haud rarò torquatos armillatosque referunt auctores. In quibus Strabo ita lib. iv: χρυσοφορεῖσι δὲ περὶ τῶν τετραχίλοις σπρητὰ ἔχουσι: id est: *Aurum gerunt: circum colla torques, & circa commissuram manus cum brachio armillas.* Polybius, lib. ii: πάντες δὲ οἱ τὰς πρῶτας κατὰ χεῖρας ἀπέργε, χρυσοῖς μανιάκοις καὶ ἀειχέροισι ἦσαν κατὰ κεκοσμημένοι. τῶν δὲ ἐστὶ χρυσοῦν ψέλλιον, ὃ φορεῖται περὶ τὰς χεῖρας καὶ τὸν τετραχίλον οἱ Γαλάται. id est: *In primis cohortibus neminem cernebat maniacis armillisque aureis non adornatum. Sunt autem maniacæ aurei torques, ad collam & manus gestari à Gallis soliti.* De Germanis igitur ita noster, in eodem libro de Germaniâ: *Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modo à singulis, sed publicè mittuntur: electi equi, magna arma, phalera, torquesque.* Finitimarum gentium; id est, Gallorum ab occidente, ab meridie Vindelicorum, Noricorum, Pannoniorumque. nam ab oriente Sarmatas Venedos ne ipsos quidem aurum possedisse, satis constat. Cum Tacito consentiens Florus, libro iv, capite ultimo de Druso, bellum in Germaniâ auspiciis Cæsaris Augusti gerente, sic tradit: *Inde validissimas nationes, Cherscos, Sævosque, & Sicambros pariter aggressus est. qui, viginti centurionibus crematis, hoc velut sacramento sumserant bellum; ad eam certâ victoriâ spe, ut prædam in antecessum pactione dividerent. Chersci equos, Sævi aurum & argentum, Sicambri captivos elegerant. Sed omnia retorsum. victor namque Drusus equos, pecora, torques eorum, ipsosque prædâ divisit, & vendidit.* Modum gerendi torquem haud dubiè observarunt eundem, quem Galli: de quibus ita Virgilius, loco supra dicto:

Lactea colla auro innectuntur.

& Si-

& Silius: *Colla viri fulvo radiabant lactea torque.*
Item Propertius:

Torquis ab incisâ decidit unca gulâ.

Nempe torques collo impositus, vulgari nunc etiam more, in pectus dependebat. Ceterò, armillarum quoque aurearum usum eos unâ cum torquibus à finitimis accepisse gentibus, ego equidem haud dubitem. Ipsum *armillarum* vocabulum merè esse Germanicum, idem, quod *brachialia* apud Romanos, significans, suprâ, cap. VIII, docui. Quamquàm nec torques, neque armillæ, Gallorum fuerint inventum. nam Armenios quoque eadem gestasse ornamenta, auctor est Appianus in Mithridaticis; & Persis adscribit armillas Herodotus lib. V III. nec rara earum mentio libris sacris in Hebræorum gente, & hodièque non modò in nostro hoc orbe, quem Europæ, Asiæ, Africæque vocabulis distingvimus; sed in extero etiam omnes barbaræ gentes iisdem utuntur, ex variâ materiâ confectis. Unde haud leve documentum, inventum id esse vetustissimum; & haud dubiè in dispersione gentium, in omnes pariter terræ parteis pervectum. Annulos quoque gessisse præcos Germanos, haud dubitaverim. Tacitus quidem ita de Chattis, in eodem libro: *Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat.* Verùm heic non ipsum annulum, sed ferrum in annulo ignominiosum fuisse existimo: reliquos aurum in digitis æquè ac in collo honestum decorumque duxisse. Hæc igitur de virorum vestitu atque ornatu.

De feminarum quoque cultu nunc deinceps dicendum. Auctoris nostri verba suprâ citavimus ista: *Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ confertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur; non fluitante, sicut Sarmatae & Parthi; sed strictâ, & singulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles: ulteriores negligenter; ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquisitiùs. Et paullo pòst: Nec alius feminis, quàm viris habitus: nisi quòd femina sæpius lineis amictibus velantur; eosque purpurâ variant: partemque vestitus superioris in manicas non extendunt; nude brachia, ac lacertos: sed & proxima pars pectoris patet. quamquàm severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris.* Verba ista, nec alius feminis, quàm viris, habitus, non eò accipiendâ sunt, quasi feminæ quoque vestem strictam, & singulos artus exprimentem indurâ fuerint, id est, thoracem ac brachias: hoc enim perquàm fuerit absurdum. sed nonnullæ stercis tantùm, pellibus ferinis, rhenonibus, aut sagis velabantur; cetera intectæ, ut viri. quò etiam pertinent verba ista: *quamquàm severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris.* quæ malè quidam atque incitè trahunt ad ista: *nude brachia ac lacertos: sed & proxima pars pectoris patet.* quasi hoc adeò fuerit magnum: quum tamen in pectoris parte nudâ nihil habuerit Tacitus, quod adeò miraretur. Et quid mirum feminas quoque heic maximâ corporis parte, adeòque pudendis incessisse nudas: quum promiscuè & ipsæ cum viris in fluminibus sese laverint; & rei Venereæ nulla fuerit occultatio: ut testis est Cæsar, locis suprâ dictis. cujus verba, suprâ citata, tam ad feminas, quàm ad viros, pertinent. Quòd autem sæpius feminas lineis amictibus velatas fuisse nos ter tradit; id ad locupletiorum nobiliumque spectat uxores atque filias. Plinius quidpe, lib. XIX, cap. 1, *Gallia, inquit, univèrsa vela texunt. Iam quidem & Transrhenani hostes. nec pulchriorem aliam vestem eorum femina novèrè.* Notandum heic, Plinium vocabulo *velorum* eam intelligere materiam, quam vulgus nunc Latinè loquentium appellat *telam*; patrius sermo *linwand* (quasi dicas *pannum lineum*; nam *wand* est *pannus*) & *lynvat*, superiorumque dialecto *leinvat*. Amictus autem ille feminarum nihil aliud fuit, quàm tunica interior muliebris: quam Angli nunc & Scoti in Britannia insulâ vulgari vocabulo adpellant *a smock*; quum virilem vocitent *a shirt*: Dani utramque *skiorte*: Germani, citra Cimbricam peninsulam & Codânium sinum, omnes communi nomine *hemde*; Itali *camiscia*, Hispani *camisa*, Galli *chemise*. Indumentum fuisse illud, non nudum tegumentum, quale sagum, vel pellis, patet satis clarè ex verbis Taciti, qui vestitum adpellat sine manicis. Rectèque eum hodiè referunt agrestium per omnem ferè Germaniam, & in nationibus Saxonis Prufficisque ac Livonicis, opidanarum etiam feminarum tunicæ interiores; quibus nullæ manicæ, & proxima pars pectoris aperta. quibus aliam hodiè vestem superinduunt manicatam, mammae commodò tegentem. Veteris tamen ævi tunicas infra genua descendisse haud puto. etenim nulla erat ratio, crura potiùs quàm brachia ac lacertos tectâ habere. Legitur equidem in vulgatis exemplaribus: *partem vestitus superioris in manicas non extendunt.* verùm ego legere malim, *partem vestitus superiorem.* nullus enim eis erat vestitus superior ab vestitu inferiore diversus; nisi sagum illud, vel pellis. Exemplum hujus

hujus vestitus imago XI refert. Ceterum, ubi auctor ait amictus istos lineos purpurâ eos variasse: ego non acu pinxisse, sed ipsi telæ intexuisse colorem purpureum existimo; ut vulgò hodiè que fieri videmus.

Ad pedes quod attinet; iisdem calceamentorum quoque generibus feminas usas, quibus viri, suâ quàmque pro conditione ac sorte, ordineque, maximè credibile est.

De crinium in mulieribus cultu, nihil adnotatum repetio; nisi quod suprà ex Plinii lib. XXVIII, cap. XII, intelleximus, majorem viris capillorum fuisse curam, quàm feminis. unde haud dubium, has in humeros tergumque eos sparsisse, more etiam nunc apud barbaras gentes vigente; & in Europâ maximè apud Hibernos, nonnunquam tamen in cer-
10 vice nodo adstrinxisse credo.

Torqueis olim, atque armillas, annulosque prisca Germanas nobiliores locupletioresque juxta cum viris gestasse existimaverim.

Cultus igitur corporum, vestitusque, & ornatus apud prisca Germanos sic se habuerunt. De cetero, quàmvis lotione, ut suprà ostensum, quotidianâ fuerint usi; tamen mixta omnium fuerunt immunditiæ perpetuæque sordes. Noster eodem libro, circa finem: *Peucino-
20 rum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam dubito. sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium, ac torpor: ceterum, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum sedantur. Rectissimè heic, ac scitissimè Rhenanum vocabulum procerum, quod in vulgatis erat exemplaribus, emendasse in ceterum, infra in Peucino-*
rum explicatione liquebit. Hoc voluit auctor: nimirum Peucinos sermone, cultu, sede, domiciliis, sordibus ac torpore Germanos referre: uno reliquo, sive uno cetero Sarmatas; nempe connubiis inter se mixtis. Suprà, eodem libro, sic ait: *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi ac sordidi, in bos artus, in hac corpora, qua miramur, excrescunt. sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, aut nutricibus delegantur. dominum, ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora in eadem humo degunt, donec atas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Sed præter Tacitum, Sidonius quoque Apollinaris commune omnium Germanorum sordes disertissimis indicat verbis. in carm. VII. ubi non de infimâ vilissimâque plebe; sed de senatoribus Gothorum sic canit:

30 — Squalent vestes, ac sordida macro
Linteæ pingvescunt tergo.

Et quanam esse potuerunt munditiæ butyro unctis, totosque dies juxta focum atque ignem agentibus? idque humi, sine fedilibus, pelle tantum, vel sagulo, atque nonnumquam nudo gramine substrato; ut proximo hinc capite patebit. Quin humi etiam quietem eos sum-
fuisse, ex Strabone colligo. qui, libro IV, de Gallis, quos moribus atque institutis simileis fuisse Germanis jam dudum constat, ita scribit: *Χαμδιδισι ἢ μέγιστα, καὶ οἱ πολλοί.* id est: *Humi cubant etiamnum plerique.* Et lib. III: *καὶ τὸ χαμδιδισι, κοινὸν ἐστὶ τοῖς Ἰβηροῖς πρὸς τὸν Κελτῶν.* id est: *Humi etiam cubare commune est Hispanis cum Gallis.* Substraverunt haud dubiè eadem, quibus cibum capientes insidebant: nempe *σιβάδας*, id est, *toros gramineos*,
40 teste Strabone eodem in libro; vel, ut Posidonius apud Athenæum; lib. IV, cap. XIII, refert, *χόρτον*, id est, *gramen.* Strabo, lib. III, de Bactrianis, Hispanicâ gente: *Μελανέμοι ἀπάντες, τὸ πλεον ἐν σάγαις ἐν οἰκίαις καὶ σιβάδοσι δισιν.* id est: *Nigro omnes utuntur vestitu, plerumque in sagis agentes: in quibus etiam, substratis toris gramineis, dormiunt.* Vel arborum etiam folia substraverunt; teste Plinio, in proœmio libri XII, his verbis: *Summum munus, homini datum, arbores, silvæque intelligebantur. hinc primum alimentum; harum fronde mollior specus, libro vestis. etiamnum gentes sic degunt.* & quod post frondeis
50 antiquissimum cubationis genus fuit, *λύκων ἢ κυῶν δερμάτια*, id est, *luporum, aut canum pelleis*; quas cibum capienteis sibi substravisse Celtas, auctor est Diodorus lib. V. vel etiam urforum pelleis, in hanc rem, ob magnitudinem, aptissimas. Herodotus, lib. I V, tradit, Herculem leonis pellem, quâ semper tegebatur, quietem capturo sibi substravisse. Strabo, lib. XV, Indorum philosophos ait cubasse *ἐν σιβάσι καὶ δορταῖς*, id est, *in toris ac pellibus.* Libro verò XVII, de Mauris ita scribit: *τὰς δὲ τῶν λέοντων, καὶ παρδάλων, καὶ ἀρκυῶν δορταῖς ἀμπέχοντι, καὶ ἐγκοιμῶνται.* id est: *Leonum, pardalium, urforumque pellibus teguntur, iisdemque incubant.* Et postea, de eadem gente: *Ἐνοὶ ἢ ἰφίων, καὶ ἰχθυῶν δορταῖς ἀμπέχονταί τε, καὶ ἐρώμασι χερῶν.* id est: *Quidam & serpentum, & piscium coriis velantur, ac prostrato utuntur.* Exemplar in pellibus cubandi refert imago XII. Atque hinc puto apud nostros natum vocabulum illud contumeliosum *bärenhäuter*; quo ignavos atque inerteis
incessunt.

incedunt. Auctor noster, de Germaniâ: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt: dediti somno, ciboque.* Somno, in pelle plerumque ursinâ; cuius plurimus etiam nunc usus per Germaniam. unde, qui, per ignaviam, pigritiamque, & inertiam, hanc numquam relinquebant, vocabantur per contumeliam *bärenhäuter*: quasi dicas *ursinarum pellicum incubitores*. namque *bär* ursum, *haut* pellem significat. De Fennis, ultimis omnium Germanorum versus orientem æstivum, ita Tacitus: *Fennis mira feritas, fæda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus.* Atque hunc modum vivendi, quem hæcenus descripsi, omnium fuisse vetustissimum, omnibusque per universum terrarum orbem mortalibus communem vulgaremque; cum ex hodierno remotiorum in oriente, meridie, atque occidente gentium usu, tum ex complurium anti- 10 quorum populorum consuetudine colligere licet. Præter jam allata exempla, hoc etiam legitur apud Pomponium Melam, lib. 1, cap. VIII, de quibusdam illis Africæ interioris populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis: *Proximis nulla quidem urbes stant; tamen domicilia sunt, que mapalia appellantur. Victus asper, & munditiis carens. Primores sagis velantur; vulgus bestiarum pecudumque pellibus. Humi quies, epulaque capiuntur.*

Hæc inferantur Figuræ XII.

C A P.

figura . I.

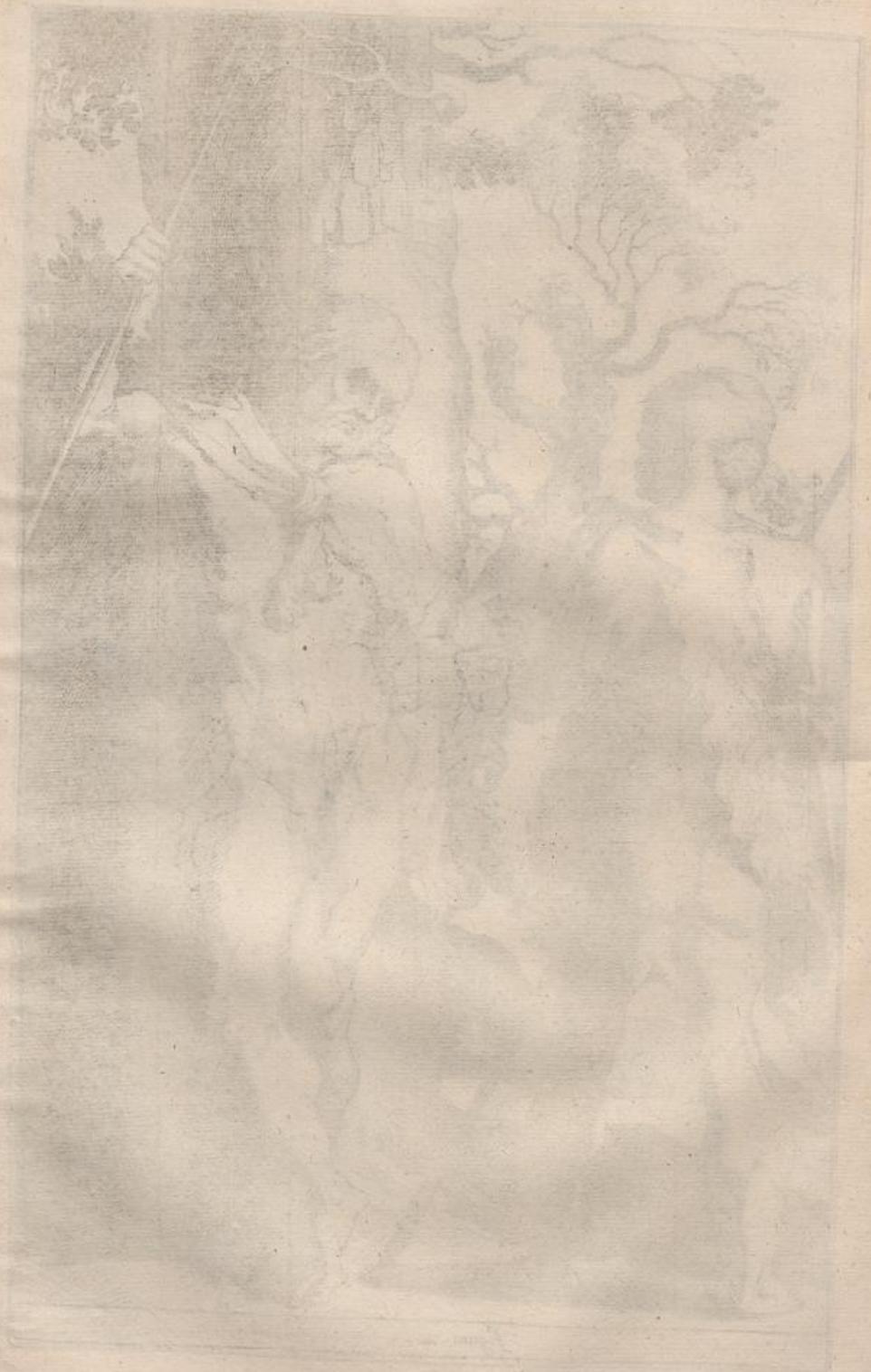

figura. 3.

figura 4.

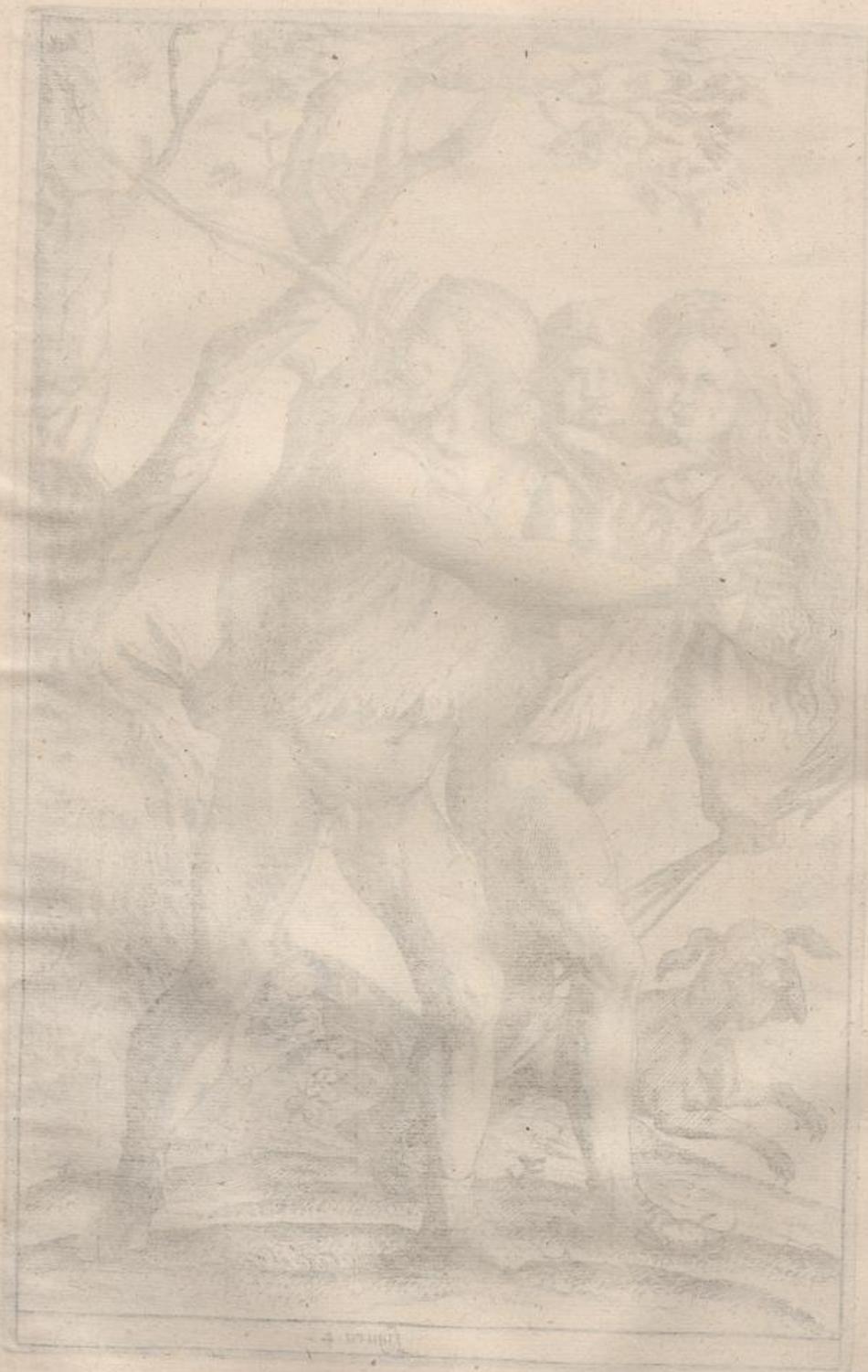

figura. 5.

figura 6.

figura. 7.

figura . 8.

figura. 9.

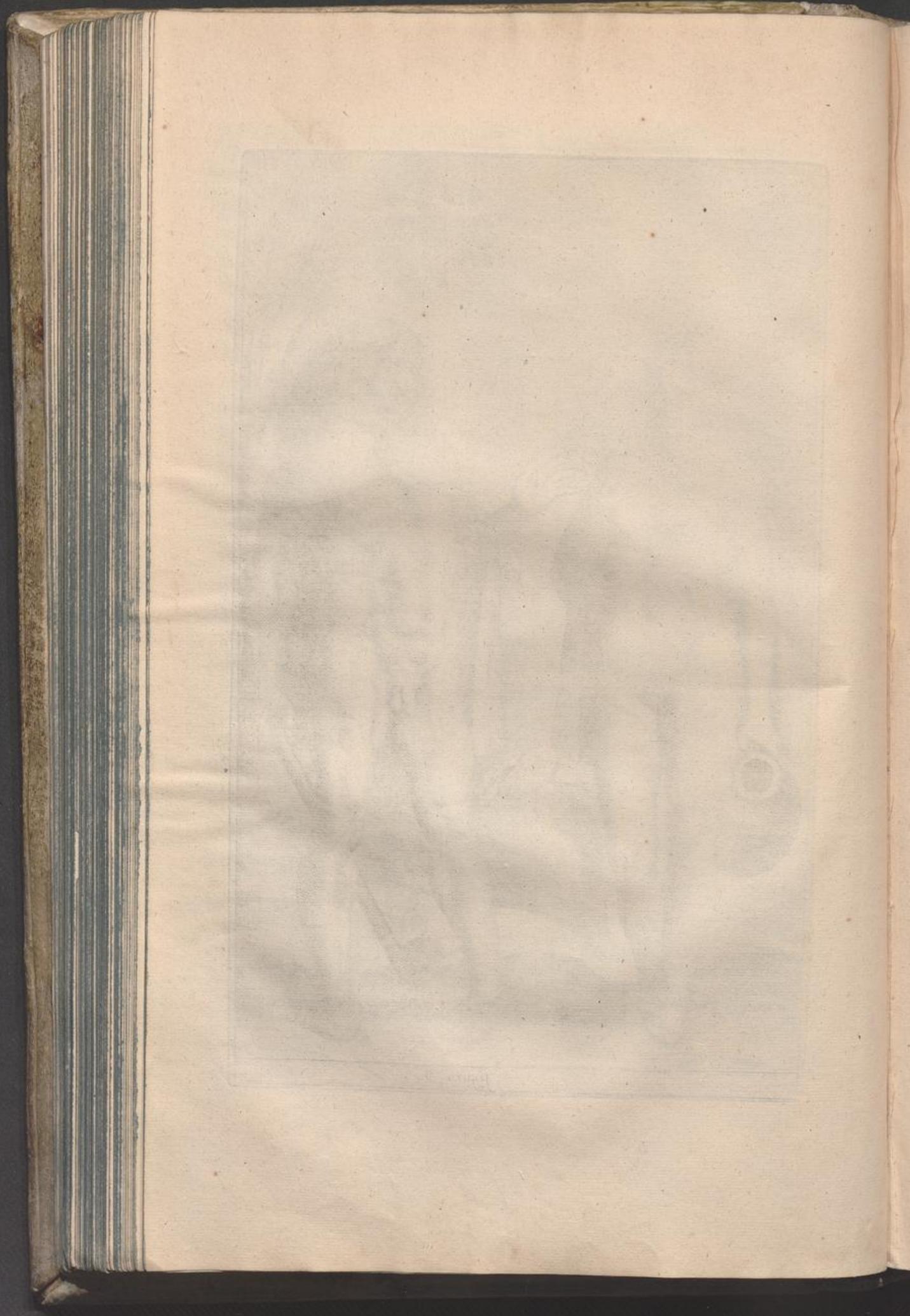

figura . 12 .

